

ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ

[ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ—ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΑ—ΚΑΤΑΣΤΑΤΙΚΗ]

ΕΡΓΑΤΙΚΟΙ ΠΑΙΔΕΣ.

Ὅσῳ ἀναπτύσσεται ἐν τινι τόπῳ ἡ μηχανικὴ βιομηχανία, τόσῳ αἱ μεγάλαι τῆς φύσεως δυνάμεις ἀντικαθίστῳσι τὸ βαρὺ τῆς προτέρας ἀνθρωπίνης ἐργασίας. Πρέπει νὰ σταματήσῃ τις ἐνώπιον τῆς δίκην ἀστραπῆς φευγούσης σιδηροδρομικῆς ἀμάξης καὶ νὰ φέρῃ κατὰ νοῦν τὰς ἐποχὰς καὶ χώρας, καθ' ἃς ὁ ἐργάτης ἐπὶ τῶν ὤμων ἔφερε τὰ βάρη ἢ ὀδηγῶν δυσκίνητα εἰς ἀμφιβόλους ὁδοὺς ζῶα, ἵνα κρίνῃ περὶ τοῦ βαθμοῦ τῆς νεωτέρας οἰκονομικῆς διὰ τῶν φυσικῶν δυνάμεων ἐπαναστάσεως. Τί δὲ νὰ εἴπῃ τις περὶ τῶν ἀπείρων ἐκείνων κωπηλατῶν, τοὺς ὁποίους μετεχειρίζετο ἡ ναυτικὴ ἀρχαιότης, ἀπέναντι τῆς ἀποστολῆς τοῦ διὰ τοῦ πυρὸς ἡσυχῶς κινουῦντος ὀγκωδέστατα σκάφη νεωτέρου μηχανικοῦ!

Ἐν γένει τὴν δύναμιν τῶν βραχιόνων ἀντικατέστησεν ἡ δύναμις τῶν μηχανῶν. Ἐπειδὴ δὲ ἡ λειτουργία τούτων συνίσταται εἰς τὴν ὑποδιαίρεσιν καὶ ἀπλοποίησιν τῶν ἔργων, διευκολύνεται ἐντεῦθεν ἐπὶ τοσοῦτον ἡ ἐκτέλεσις αὐτῶν, ὥστε μικρὸς παῖς δύναται νὰ ἐπιστατῇ δεδομένην ἐν βαμβακουρικῷ π. χ. καταστήματι μηχανὴν πρὸς μόνον τὸν σκοπὸν νὰ παρέχῃ αὐτῇ τὴν βαμβακῆρὰν τροφήν τῆς καὶ νὰ ἀπαλλάσῃ αὐτὴν βαθμηδὸν ἐκ τῆς πληθώρας τῶν καρπῶν. Τοιοῦτοτρόπως αἱ λεπταὶ χεῖρες τοῦ παιδὸς δύνανται νὰ χρησιμεύσωσι καὶ εἰς τὰς λεπτοφυστέρας αὐτὰς τῆς μηχανῆς ὑπηρεσίας. Μέτρια σωματικαὶ καὶ πνευμα-

τικαί δυνάμεις δύνανται εὐκόλως νὰ παρακολουθῶσι τὴν κλωστήν, νὰ τὴν συνδέωσι καὶ νὰ τὴν κόπτωσι κατὰ τὴν ἀνάγκην τῆς τέχνης. Ἀρκεῖ δὲ νὰ εἰσέλθῃ τις εἰς μέγα χειροτεχνικὸν μηχανικῆς δυνάμεως κατάστημα, ἵνα θαυμάσῃ τὴν ποσότητα τῶν μικρῶν παίδων, τοὺς ὁποίους τοῦτο συγκεντρώνει. Κατὰ τοῦτο ἡ νεωτέρα κοινωνία εἶναι ἐντελῶς διάφορος τῆς πρὸ αὐτῆς. Οἱ παῖδες λοιπὸν δὲν ἐπλάσθησαν ἀπλῶς πρὸς τὸ παίξιν, ἀλλ' ἐνωρὶς πρέπει νὰ κερδίσωσι τὸν ἐπιούσιον αὐτῶν ἄρτον. Τοιοῦτος ὁ καθ' ἡμᾶς αἰὼν. Πρέπει νὰ ὀνομασθῇ σιδηροῦς, ἀργυροῦς ἢ χρυσοῦς; Ἄγνοῶ. Ἐὰν ἐρωτήσωμεν τοὺς παῖδας, εὐρίσκουσι αὐτὸν ὀσημέραι μηχανικώτερον.

Ἄλλ' εἶναι μέγιστον ζήτημα τῶν ἡμετέρων χρόνων, εἴαν πρέπει ἡ ἀπόλαυσις τῶν ἀναφισβητήτων τῆς μηχανικῆς βιομηχανίας ἀγαθῶν νὰ ἐξαγορασθῇ διὰ τῆς διαρκoῦς ἐξαντλήσεως τῶν παιδικῶν τοῦ ἔθνους φυτωρίων. Ἡ ἡλικία τὴν ὁποίαν ἡ φύσις ὥρισε πρὸς τὴν πρώτην, τὴν θεμελιώδη, διάπλασιν τοῦ ἀνθρώπου, εἰσάγεται ἐντὸς τῆς ἀτμοσφαίρας τοῦ νεωτέρου βιομηχανικοῦ καταστήματος μετὰ τσσαύτης ὀρμῆς, ὅσην ἐξηγεῖ ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ ἀνάγκη τῶν ἐργατικῶν τοῦ λαοῦ οἰκογενειῶν, εἰς τὰς ὁποίας δὲν ἀρκεῖ τὸ ἡμερομίσθιον τοῦ πατρὸς, ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ συμφέρον τῶν βιομηχανικῶν ἐπιχειρήσεων, αἵτινες εἰς τὴν δεξιότητα τῶν μηχανῶν των καὶ τὴν εὐθηνείαν τοῦ παιδικoῦ ἡμερομισθίου εὐρίσκουσι κέρδη οὐχὶ εὐκαταφρόνητα.

Ἐὰν ἐγκαταλειφθῇ ἡ τάσις αὕτη τῆς νεωτέρας μηχανικῆς βιομηχανίας εἰς τὰς ὀσημέραι ἐπιτεινομένας ὀρμάς τῆς ταύτας, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐν διαστήματι δύο γενεῶν ὁ νέος πληθυσμὸς θὰ ὑποστῇ σπουδαίας μεταβολῆς εἰς τὴν ὄλην συγκρότησιν αὐτοῦ, μεταξὺ τῶν διαφορῶν φάσεων τῆς ὁποίας ἡ φυσικῆ, ἡ ἠθικῆ καὶ ἡ πνευματικῆ ἐποψὶς ἐλκύουσι κατὰ πρῶτιστον λόγον τὴν προσοχὴν. Ὅποια π. χ. φυσικῆ ἀνάπτυξις ἐντὸς πληθυσμῶν, τῶν ὁποίων ἡ νεαρὰ καὶ ἀπαλὴ ἡλικία ἀναπτύσσεται ἐντὸς τῶν μισμῶν των τῶν μεγάλων ἐκείνων ἀνθρωπίνων συγκεντρώσεων,

τὰς ὁποίας ἐνεργοῦσι τὰ νεώτερα βιομηχανικὰ καταστήματα. Ἀφήσατε εἰς τὴν διάθεσιν τῶν ἀρχηγῶν τῆς βιομηχανίας τὸν προσδιορισμὸν τοῦ χρόνου τῆς ἐργασίας τῶν παίδων τοῦ λαοῦ καὶ ἔπειτα ἀναγνώσετε ἐπὶ τῆς φυσιογνωμίας τούτων, ἐπὶ τῆς ὀρθοστασίας καὶ εὐρωστίας των, τὰ φοβερά διὰ τὴν ἀνθρωπότητα ἀποτελέσματα.

Ἡ δὲ ἠθικῆ διαφθορὰ ἐν τοιαύταις τοῦ βιομηχανικοῦ πλήθους συσσωρεύσεσιν, εἶναι μείζων ἔτι κίνδυνος. Κατ' ἀκριβειαν ὁ συγχρωτισμὸς διαφορῶν ἡλικιῶν, μακρὰν τῆς ἐν τῇ πατρικῇ ἐστία ἐπιβλέψεως, εἶναι πλήρης σκοπέλων. Συνήθως οἱ μᾶλλον διεφθαρμένοι καθίστανται διδάσκαλοι τῶν ἀπειροτέρων. Μεταβαίνουσι τοιοῦτοτρόπως οἱ παῖδες εἰς τὴν νεότητα καὶ δι' αὐτῆς εἰς τὴν ἀνδρικὴν ἡλικίαν χωρὶς νὰ διέλθωσι διὰ τῆς ἠθικῆς ἐκείνης διδασκαλίας, τῆς ὁποίας αἱ πρῶται ἡλικίαι ἔχουσι τσσαύτην ἀνάγκην. "Ὅταν ἔλθῃ ἡ ἐποχὴ τῶν ἐγκλημάτων, τότε παρίστανται οἱ δεσμοφύλακες καὶ οἱ δῆμιοι. Πόσον ὅμως θὰ ἦτο προτιμώτερον ἂν ἐνωρὶς προεπορεύοντο οἱ παιδαγωγοί!

Ἡ δὲ πνευματικῆ ἐποψὶς δεῖται ἰδιαιτέρας ἀναλύσεως. "Ὅταν αἱ ἐργατικαὶ μυριάδες καὶ αἱ ἑκατοντάδες μυριάδων ἐγκαταλείπονται εἰς τὴν μονότονον καὶ θορυβώδη διδασκαλίαν τῆς μηχανῆς, δίδεται βαθμῆδὸν εἰσιτήριοις εἰς τὰς ἀποπτέρας περὶ τῆς κοινωνίας καὶ τῆς οἰκονομίας αὐτῆς ιδέας ἐν ταῖς ψυχαῖς τῶν ἐργατῶν. Δὲν ἀπαιτεῖται εἰμὴ ἡ φάβλη τάξις τῶν ἐκμεταλλευομένων πολιτικῶς ἢ κερδοσκοπικῶς τὰ πλήθη, ἵνα ἀναστήσῃ ἐκ τοῦ μέσου τῶν βιομηχανικῶν κέντρων τὴν ἀγανάκτησιν, ἣτις ἐγκυμονεῖ τοὺς ἐπικινδυνωδεστέρους τοῦ καθεστώτος ἐχθρούς. Τότε ἐννοεῖ ἕκαστος πόσον ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐργατικοῦ πνεύματος προέχει εἰς τὴν ὀρθὴν τῆς κοινωνίας ἀποκατάστασιν. "Ὅταν ὑψωθῶσιν οἱ βραχίονες τοῦ πλήθους, τότε ἀναφαίνεται νέον εἶδος ἠθικοφιλοσόφων κλαιόντων τὴν μοίραν τῆς ἀνθρωπότητος. Πόσον λογικώτερα ἐν τούτοις ἡ πολιτικῆ ἐκείνη πρόνοια, ἣτις, ὅταν καλῆ τὰς ψήφους τοῦ λαοῦ ἐπὶ τῆς μεγάλης ἠθικῆς σκηρῆς, φροντίζει συγχρόνως τὴν πνευματικῆ

κὴν καλλιέργειαν τῶν ἐργατικῶν τάξεων, μὴ ἀνεχομένη τὸν μετασχηματισμὸν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ προτύπου τῶν ἐργαλείων, τὰ ὅποια ἐκ παίδων βλέπουσιν αὐταί, ὅτι ἀσυνειδήτως κινεῖ ἢ μὴχανή.

Τοιαύτας πρὸ ὀλίγων ἐβδομάδων ἐγέννησεν ἐν τῇ ψυχῇ μου ἰδέας τὸ Κακουργιοδικεῖον Ἀθηνῶν. Ἐπρόκειτο περὶ ἐγκλήματος κατὰ τῆς ἀγνότητος παιδὸς δεκαετοῦς ἐντὸς βαμβακουργικοῦ τῆς Λεβαδείας καταστήματος. Ὁ κατηγορούμενος ἦτο παῖς ἐπίσης, δεκατετραετῆς περίπου. Οἱ μάρτυρες ἦσαν τὸ πλεῖστον νέοι καὶ μεταξὺ αὐτῶν παῖς δωδεκαετής. Ἐντύπωσιν μοὶ ἐπροξένησεν ἡ σωματικὴ, πνευματικὴ καὶ ἠθικὴ τῶν παίδων κατὰπτωσις. Ὅλα τὰ πρόσωπα ταῦτα συνειργάζοντο ἐντὸς τοῦ καταστήματος. Ὅταν ἤλθεν ἡ σειρά τοῦ ἐπιστάτου, ὁ Πρόεδρος ἐρωτᾷ αὐτὸν «Πόσα βιομηχανικὰ καταστήματα εἶναι ἐν Λεβαδείᾳ; Ἀπ. Ἑξήσαστα. — Πρ. Ἐργάζονται καὶ γυναῖκες ἐν αὐτοῖς; Ἀπ. Ὅχι. — Πρ. Παῖδες; Ἀπ. Ναί. — Πρ. Πόσοι; Ἀπ. Περί τοὺς 100. — Πρ. Ποίας ἡλικίας; Ἀπ. Ἀπὸ τῆς μικροτέρας, καθ' ἣν δύνανται νὰ προσφέρωσιν ἐργασίαν τινά. — Πρ. Εἰς ποίαν ἠθικὴν κατάστασιν διατελοῦσιν οἱ παῖδες οὗτοι; Ἀπ. εἰς ἐλευσινὴν. — Πρ. Πόσας ὥρας διαρκεῖ ἡ ἐργασία τῶν παίδων τούτων; Ἀπ. Ἀπὸ πρωίας μέχρις ἑσπέρας μετὰ διαλείμματος κατὰ τὴν μεσημβρίαν. — Πρ. Ἐργάζονται τὰ καταστήματα καὶ τὴν νύκτα; Ἀπ. Ναί. — Πρ. Οἱ παῖδες τί πράττουσι κατὰ τὴν νύκτα; Ἀπ. Ἐργάζονται καὶ αὐτοί, διαιρούμενοι μετὰ τῶν λοιπῶν ἐργατῶν εἰς δύο τάξεις, ἡμερησίας καὶ νυκτερινάς. — Πρ. Πόσας λοιπὸν ὥρας ἐργάζονται οἱ παῖδες καθ' ὅλον τὸ ἡμερονύκτιον; Ἀπ. Δέκα τέσσαρας περίπου ὥρας. — Πρ. Ὑπάρχει τρόπος ἵνα ἀκολουθῶσιν οἱ ἐργατικοὶ παῖδες μαθήματα εἰς σχολεῖον τι; Ἀπ. Ὁ σκοπὸς των δὲν εἶναι διὰ γράμματα ἀλλὰ διὰ τέχνην καὶ ἡμερομίσθιον. — Πρ. Πόσον τοιοῦτον λαμβάνουσιν; Ἀπ. Μίαν δραχμὴν μέχρι 1 $\frac{1}{10}$ %. — Πρ. Ἐχουσιν οἱ παῖδες οὗτοι οἰκογενεῖας ἐν Λεβαδείᾳ; Ἀπ. Οἱ πλεῖστοι ἐρχονται ἀπὸ χωρία. — Πρ. Τίς τοὺς προστατεύει; Ἀπ.

οὐδεὶς. — Πρ. Ποῦ κοιμῶνται; Ἀπ. Πολλοὶ ὁμοῦ εἰς δωμάτια, τὰ ὅποια ἐνοικιάζουσι. — Πρ. Ποῦ τρώγουσιν; Ἀπ. Ὑπάρχουσι μικρὰ ἐργατικὰ ξενοδοχεῖα. — Πρ. Τὴν Κυριακὴν πηγαίνουσιν εἰς τὴν ἐκκλησίαν; Ἀπ. Ὅχι. — Πρ. Πῶς διάγουσι τὰς ἐορτάς; Ἀπ. διασκεδάζοντες καὶ ἀτακτοῦντες.»

Αἱ ἀποκαλύψεις αὗται ἔχουσιν ἐν ὑπερβολῇ τὸ ὀδυνηρὸν. Ἐκ τοῦ ὅτι ἡ Ἑλλὰς πολὺ ἐτι ἀπέχει τῶν μεγάλων τῆς νεωτέρας βιομηχανίας διπλωμάτων, δὲν ἔπεται ὅτι πρέπει νὰ ἀναβληθῇ μέχρι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἢ ἐπὶ τοῦ παιδικοῦ τῆς βιομηχανίας τῆς πληθυσμοῦ ἀνωτέρα τῆς Πολιτείας ἔρευνα. Ἐν Ἐρμουπόλει καὶ ἐν Πειραιεῖ ἡ μηχανικὴ βιομηχανία ὁσημέραι ἐπεκτείνεται. Ὑπάρχουσι δὲ ἐν διαφόροις τῆς χώρας βιομηχανικοῖς κέντροις λίαν ἀνάλογα φαινόμενα πρὸς τὰ ἐν τῇ πετυκνωμένῃ τῆς Δύσεως βιομηχανίᾳ ἀπαντώμενα. Ἡ οἰκονομικὴ, ὑγιεινὴ, ἠθικὴ καὶ πνευματικὴ ἀνάπτυξις τῶν νέων ἐργατῶν ἐν γένει καὶ τῶν παιδικῶν ἰδιαιτέρως εἶναι ἐγκαταλελειμμένα εἰς τὸ δοκοῦν ἀνθρώπων μηδαμῶς μετεωριζομένων εἰς τὸν ὑψηλότερον, τοῦ κοινωνικοῦ συμφέροντος, ὀρίζοντα. Δι' αὐτοὺς εἶναι ἀδιάφορον, ὅτι ἡ ἐξάντλησις τοῦ νεαροῦ πληθυσμοῦ δὲν βραδύνει κατόπιν νὰ ἀποδειχθῇ, καὶ ὅτι ἡ ὠφέλεια ἢ ἐκ τῆς βιομηχανικῆς χρήσεως τῆς ὑπὲρ πολὺ ἀπαλῆς ἡλικίας, καὶ ὡς ἀπλῶς παραγωγικοῦ ὀργάνου θεωρουμένης, δὲν ἀντιστοιχεῖ (ὑπολογιζομένων τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ) πρὸς τὰς μᾶλλον ἀμέσους προσδοκίας τῶν ἐργοστασιαρχῶν. Ἐν γένει δὲ ἡ ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευσις τοῦ λαοῦ δὲν ἔχει ἰσχυρότερον ἀντίπαλον τῆς πρακτικῆς ταύτης. Ὅσῳ καταβαίνομεν εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας, τόσῳ ἢ μὲν ἀνάγκη τῆς ἐκπαιδεύσεως εἶναι ἀπαιτητικωτέρα, ἢ δὲ ἐκπλήρωσις αὐτῆς μᾶλλον δυσκατόρθωτος. Ὁ νομοθέτης λοιπὸν πρέπει νὰ παρέμβῃ μετὰ συντόνου προσοχῆς καὶ μεγάλης ἐπιμονῆς, ἀπὸ τῶν μεγαλειτέρων βιομηχανικῶν καταστημάτων μέχρις ἐκείνων τῶν ἔργων, τὰ ὅποια καὶ ἓνα μόνον ἔστω παιδικὸν ἐργάτην ἐνασχολοῦσι. Μεταβῆτε εἰς τὰ Ἀθηναῖκά τοῦ μαρμάρου ἐργοστάσια καὶ

έρωτήσατε τὴν σωματικὴν καὶ πνευματικὴν διαμόρφωσιν τῆς ἐν αὐτοῖς ἐργαζομένοις πρώτης ἡλικίας. Σύνηθες θέαμα παίδων ἐπὶ μικρῶν χειραμαξῶν κινούντων ὀγκωδεστάτους λίθους. Ἐπισκεφθῆτε τὰ σιδηρουργεῖα ἐν τῇ πρὸς τὸν ναδὸν τοῦ Θησέως ὁδῷ, πηγαίνετε μέχρι Τριπόλεως, ἐν ἣ ἡ σιδηρουργικὴ βιομηχανία διατελεῖ εἰς σπουδαίαν ἀνάπτυξιν, ἵνα ἰδῆτε ἀπαιδεύτους παῖδας, κατεσκληκότας, ἀθλίως ἐνδεδυμένους καὶ κακῶς τρεφομένους. Δι' αὐτοὺς τὸ πνεῦμα δὲν ἔχει ἄλλους σπινθηρας ἐκτὸς ἐκείνων, τοὺς ὁποίους ἡ σφύρα διασκορπίζει ἐπὶ τοῦ φλογεροῦ σιδήρου (¹).

Ἐν γένει ἡ ἀποστολὴ τοῦ Νομοθέτου ἐπὶ τῆς ἐργασίας τῆς νεαρᾶς γενεᾶς δύναται νὰ διαιρεθῆ εἰς διάφορα κεφάλαια, μεταξὺ τῶν ὁποίων θέλω πραγματευθῆ τὰ οὐσιωδέστατα.

Α'. Ἀπαλλαγὴ τῆς μικρᾶς ἡλικίας ἀπὸ πάσης βιομηχανικῆς ἐργασίας. Ἐν Ἀγγλίᾳ μέχρι τοῦ 8ου ἔτους, ὑπάρχει δὲ σκέψεις ἵνα τὸ ὄριον τοῦτο ἀναβιβασθῆ πλειότερον· ἐν Αὐστρίᾳ μέχρι τοῦ 10ου, ἐν Γερμανίᾳ (νομ. Ἀπριλ. 1874) μέχρι τοῦ 12ου, ἐν Γαλλίᾳ (νομ. Μαΐου 1874) μέχρι τοῦ 12ου ἐπίσης, δυναμένης ὁμῶς τῆς κυβερνήσεως, ἵνα ἐπὶ ὠρισμένων εἰδῶν βιομηχανίας καταβιβάσῃ τὸ ὄριον τῆς ἐργατικῆς ἡλικίας μέχρι τοῦ 10ου ἔτους.

Β'. Ἀπαγόρευσις τῆς νυκτερινῆς ἐργασίας εἰς ὅλα ἐκεῖνα τὰ ἄτομα, τὰ ὁποῖα ἕνεκα τῆς νεαρᾶς αὐτῶν ἡλικίας ὑπόκεινται εἰς μείζονας τῆς πονηρίας παραπλανήσεις. Καθὼς οἱ στρατοὶ, οἱ βαδίζοντες τὴν νύκτα, καταλαμβάνονται ἐξ ἀθυρίας πρὸς τὴν περιμένουσαν αὐτοὺς πρωϊνὴν μάχην,

(¹) Ἀλλοίμονον εἰς τὰς κοινωνίας ἐκεῖνας, τῶν ὁποίων αἱ ἀνώτεροι τάξεις δὲν γνωρίζουσι ἄλλας ἐν τῇ πόλει ὁδοὺς ἐκτὸς ἐκείνων τοῦ περιπάτου, τῆς διασκεδάσεως ἢ τῆς ἐπιδείξεως. Πρέπει νὰ καταβῆ τις εἰς τὰ κατώτερα στρώματα τῆς κοινωνίας, ἵνα πεισθῆ περὶ τῶν δύο ἀντιθέτων ρευμάτων, τὰ ὁποῖα δημιουργοῦνται ἐν αὐτῇ, ἐξ ἐκείνων οἵτινες ἀπολαμβάνουσι τοὺς ἐκλεκτοτέρους τῆς ἀνθρωπίνης συμβιώσεως καρποὺς καὶ ἐξ ἐκείνων οἵτινες, καταδεδικασμένοι εἰς τοὺς εὐτελεστέρους, ἀγοράζουσιν αὐτοὺς δι' ἰδρώτους καὶ πόνου.

οὕτω καὶ οἱ ἐργατικοὶ πληθυσμοὶ, ἐξόχως δὲ οἱ νεαροὶ, ὑπὸ μὲν τοῦ σκότους τῆς νυκτὸς ἐπηρεάζονται, ὑπὸ δὲ τοῦ φωτὸς τῆς ἡμέρας ἀναπτεροῦνται εἰς τὴν ὁδὸν τῆς ἐναρέτου ἐργασίας. Ἐν Ἀγγλίᾳ (1833) μέχρι τοῦ 16ου ἔτους τῆς ἡλικίας, ἐν Γαλλίᾳ (1841) μέχρι τοῦ 13ου.

Γ'. Προσδιορισμὸς τῆς ἐργασίας κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὰς ἐργατικὰς τῶν παίδων δυνάμεις. Αἱ ἐργάσιμοι λοιπὸν ὥραι τῆς νεαρᾶς ἡλικίας πρέπει νὰ ὑπολογίζωνται κατὰ τὸ κλίμα καὶ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς φυλῆς διὰ τὸ τέλος τῆς μὴ ἐξαντλήσεως τῶν παιδικῶν δυνάμεων ἀπὸ ἀξιοκατακρίτων ὑπερβολῶν. Τοιοῦτοτρόπως ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ μὲν ἀπὸ 8—13 ἐτῶν ἡλικία ἐπιβαρύνεται δι' ἑξάωρον ἐργασίας καθ' ἑκάστην, ἡ δὲ μέχρι 18 διὰ 38 ὥρῶν ἐργασίας κατὰ πᾶσαν ἑβδομάδα. Ἐν Γερμανίᾳ δὲ ἡ ἐργασία τῆς ἡλικίας ἀπὸ 12—14 ἐτῶν ὠρίσθη εἰς 6 ὥρας καθ' ἑκάστην, ἡ δὲ τῆς μέχρι 16 εἰς ὥρας 10. Ἐν Γαλλίᾳ δὲ διὰ τὰς περιπτώσεις τῆς ἐργασίας ἀπὸ 10—12 ἐτῶν ὠρίσθη αὕτη ἑξάωρος, ἀπὸ 12 δὲ καὶ ἐπέκεινα δωδεκάωρος. Ἐν Αὐστρίᾳ δὲ ἡ μὲν ἀπὸ 10—14 ἐτῶν ἡλικία ἐπιβαρύνεται δι' ἐργασίας 10 ὥρῶν, ἡ μέχρι 16 δὲ διὰ 12 ὥρῶν.

Δ'. Ὑποχρεωτικὴ θρησκευτικὴ διδασκαλία κατὰ Κυριακὴν διὰ πᾶσαν τὴν νεαρὰν ἡλικίαν μέχρι τοῦ 18ου ἢ καὶ 21ου ἔτους. Ἡ μέθοδος τῆς διδασκαλίας ταύτης δύναται νὰ κανονισθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν Κυριακῶν Σχολείων, τὰ ὁποῖα κατὰ τὸ 1870—71 ὀργάνισεν ἐν Ἀθήναις ἡ «Σύναξις τῶν Πρεσβυτέρων.» Ὅσοι ἐπεσκέφθησαν τὰ σχολεῖα ταῦτα καὶ εἶδον τὴν λειτουργίαν αὐτῶν δύνανται νὰ κρίνωσι περὶ τῆς γονιμότητος, τὴν ὁποῖαν περιέχει ἡ ἰδέα αὕτη. Ἀναλόγως τῶν ἐν τῇ νεαρᾷ ἡλικίᾳ διαφορῶν ἡ θρησκευτικὴ τροφή ἐπιδέχεται μεγάλην καὶ σωτηριωδεστάτην ἀνάπτυξιν. Λαός, μὴ καλλιεργῶν τὸ θεῖον αἴσθημα, στερεῖται τοῦ ἰσχυροτέρου ἐλατηρίου πρὸς τὴν ὅσον ἔνεστι τελειοτέραν ἐθνικὴν ἀποκατάστασιν.

Ε'. Ὑποχρεωτικὴ ἐκπαίδευσις εἰς στοιχειώδεις γραμμα-

τικὰς καὶ ἐπιστημονικὰς γνώσεις. Ἡ ἀνάπτυξις τοῦ ἐργα-
 τικοῦ πνεύματος εἶναι ἀναπόφευκτον ἐφόδιον πρὸς τὴν κοι-
 νωνικὴν ἁρμονίαν. Ὄταν τὰ ἐργατικά πλήθη παρατάσσον-
 ται ἐν Ἀγγλίᾳ ὑπὸ τὴν σημαίαν τῶν συνεταιρισμῶν αὐτῶν,
 νομίζει τις ὅτι εἰς τὰ πρόθυρα εἶναι ἡ ἐπανάστασις. Ἀλλ' ἡ
 ἐπιστήμη καὶ ἡ τέχνη τῆς γραμματικῆς διαφωτίσεως ἐπὶ
 τῶν κοινωνικῶν ζητημάτων ἐργάζεται τόσον δραστηρίως
 ἐν ταῖς κεφαλαῖς τῶν συσσωματωμένων ἐργατῶν, ὥστε ἡ
 διαδήλωσις διαβαίνει ὡς πανήγυρις, χρησιμεύει δὲ
 συγχρόνως καὶ ὡς μάθημα πρὸς τὴν διοικοῦσαν τάξιν καὶ
 ὡς σωτήριος ἐξάτμησις τῆς κοινωνικῆς μηχανῆς. Οὕτως ἐν
 Ἀγγλίᾳ μὲν ἡ ἀπὸ 8—13 ἐργατικὴ ἡλικία ὑποβάλλεται
 εἰς δῶρον καθ' ἑκάστην ἐκπαίδευσιν, ἐν Γερμανίᾳ δὲ ἡ ἀπὸ
 12—14 εἰς τρίωρον, ἀνεξαρτήτως τοῦ ὑπολοίπου (τῆς τε-
 λευταίας ἰδίως χώρας) μηχανισμοῦ περὶ τὴν ὅλην τοῦ νεα-
 ροῦ πληθυσμοῦ ἐκπαίδευσιν.

ΣΤ'. Ὁργανισμὸς ἀναλόγου πρὸς τὰς κοινωνικὰς περι-
 στάσεις ποινικοῦ συστήματος κατὰ τῶν ἀρχηγῶν ἐκείνων
 τῆς βιομηχανίας, οἵτινες παραβαίνουσι τὰς περὶ τῆς παιδι-
 κῆς ἐργασίας νομοθετικὰς διατάξεις. Καθ' ὅσον δὲ ἡ εὐ-
 θύνη ἐπιρρίπτεται ἐπὶ τοῦ δραστηκωτέρου στοιχείου τῆς
 βιομηχανίας, ἦτοι ἐπὶ τῶν ἐπιχειρηματιῶν, ἐξομαλύνεται
 οὕτω διὰ τῆς συγκεντρώσεως ἡ ὁδὸς τῆς τελικῆς ἐπιτυχίας.

Ζ'. Καθίδρυσις ἰδιαιτέρων δημοσίων ἀρχόντων διὰ τὸ τέ-
 λος ἐν γένει τῆς ἐποπτείας ἐπὶ τῆς παιδικῆς ἐργασίας καὶ
 τῆς καταδιώξεως τῶν κατ' αὐτὴν παραπτωμάτων. Ἄνευ
 τοῦ μέτρου τούτου πᾶν ἐπὶ τοῦ προκειμένου θέματος νομο-
 θετικὸν ἐπινόημα ἐξαφανίζεται εἰς τὸ κενὸν ὅπως ὁ ἦχος.
 Ἐδοκιμάσθη κατὰ πρῶτον ἐν Ἀγγλίᾳ, ἐν ἧ ὅλα τὰ τοιαύ-
 τῆς φύσεως μέτρα ἐναυάγου δι' ἔλλειψιν εἰδικῆς ἐπ' αὐ-
 τῶν δημοσίας λειτουργίας. Ἀφ' ἧς ὁμως ἐποχῆς (1833)
 διωρίσθησαν 4 ἀνώτεροι καὶ 20 ὑποδεέστεροι ἐπόπται, ἐξη-
 σφαλίσθη ἡ πρακτικὴ τῆς νεαρᾶς ἡλικίας προστασία.

Ἡ βᾶσις αὕτη τῆς Ἀγγλικῆς πείρας εἰσῆλθεν ἐν τῇ τε-
 λευταίᾳ Γαλλικῇ νομοθεσίᾳ, ἤρχισε νὰ καταλαμβάνη τὰ

πνεύματα ἐν Γερμανίᾳ καὶ προώρισται νὰ δώσῃ ψυχὴν εἰς
 ἅπαντα τὸν ἐργατικὸν τοῦ νεωτέρου κόσμου βίον. Ὑπενθυ-
 μίζει ὑπὸ τινα ἔποψιν τοὺς ἀρχαίους τῆς καθ' ἡμᾶς Δημο-
 κρατίας παιδονόμους καὶ πρέπει νὰ θαυμάσῃ τις τὴν σύνεσιν
 τοῦ ἐν Ἀγγλίᾳ πολιτεύματος, ὅτι διὰ παραπλησίων ὀργα-
 νισμῶν ὁσημέραι συνεταιρίζει τὰ ἐργατικά πλήθη μετὰ τῶν
 ἀντιπροσώπων τοῦ ἔθνους. Τοιοῦτοτρόπως κατὰ πᾶν ἔτος
 ἀναγινώσκονται ἐν τῇ Βουλῇ τῶν Κοινοτήτων αἱ ἐκθέσεις
 τῶν δημοσίων ἐπὶ τῆς παιδικῆς ἐργασίας ἀρχόντων. Ὅ-
 ποῖον φῶς διαχέουσιν αἱ λεπτομέρειαι τῶν ἐρευνῶν αὐτῶν
 καὶ ὁποῖος σύνδεσμος ἐντεῦθεν μεταξὺ τῆς διανοοῦμέ-
 νης πολιτείας καὶ τῆς ἐργαζομένης κοινωνίας διὰ
 τοῦ μέσου τῆς νέας ἐν ταύτῃ γενεᾶς!

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην μεγάλη καὶ εὐρεία ὁδὸς ἐπι-
 φυλάσσεται εἰς τὴν πολιτικὴν τῆς ἐλευθερίας ἐμπειρίαν.
 Ὅσω στενώτερος ὁ σύνδεσμος τῶν ἐλευθέρων πολιτευμά-
 των πρὸς τὰ ἐργατικά πλήθη, τόσω οἱ κίνδυνοι τῆς νεω-
 τέρας κοινωνίας ἀπέναντι τοῦ ἀπολυτισμοῦ ἐκμηδενίζονται.
 Ἄνθρωποι, τῶν ὁποίων ἡ πρόοδος ἀποτελεῖ τὸ διηνεκὲς τοῦ
 πολιτεύματος μέλημα, κλείουσι τὰ ὦτα αὐτῶν πρὸς τοὺς
 πειρασμοὺς, εἴτε ἄνωθεν εἴτε κάτωθεν παρασκευάζονται
 οὔτοι.

Ἐργασία καὶ ἐλευθερία εἶναι αἰώνια σύμβολα
 τῆς τελικῆς τῶν λαῶν ἀναπτύξεως. Ἡ μὲν ἀδελφότης
 αὐτῶν κτυπᾷ εἰς τοὺς ὀφθαλμοὺς, ἡ δὲ ἱερότης των καὶ ὁ
 φωτισμός των ἀποτελεῖ τὸν ἀκρογωνιαῖον λίθον τοῦ
 νεωτέρου πολιτισμοῦ. Ἡ παιδικὴ οὕτως ἐργασία ἀποτελεῖ
 σπουδαίαν σελίδα τοῦ μεγάλου ἐκείνου προβλήματος, ὅπερ
 περιλαμβάνει τὴν περαιτέρω κοινωνικὴν διαρρύθμισιν, καὶ
 πρέπει νὰ εὐχρηθῶμεν, ὥστε ἐνωρὶς νὰ μελετηθῇ καὶ ἐν τῇ
 ἡμετέρᾳ χώρᾳ. Μήπως ὁ μῦθος τοῦ Προμηθέως καὶ Ἐπι-
 μηθέως δὲν εἶναι τῆς Ἑλληνικῆς διανοίας προϊόν;

ΠΕΡΙ ΜΕΤΑΔΟΣΕΩΣ ΤΗΣ ΠΟΛΙΤΕΙΑΣ ΤΑΙΣ ΓΥΝΑΙΞΙ.

Μεταξὺ τῶν διαφόρων ζητημάτων, τὰ ὅποια ἀναφέρονται ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ διὰ τοῦ σεβασμίου τῶν μεγάλων κατ' αὐτὰ ἀριθμῶν ὄγκου, τὸ τῆς γυναικὸς κατέχει λίαν διακεκριμένην θέσιν· οὐδὲν ὀλιγώτερον, πρόκειται περὶ τοῦ ἡμίσεος ἀνθρωπίνου γένους. Ἡ δὲ ἢ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΙΣ ἐνησχολήθη ἐν τοῖς προηγουμένοις (φυλ. 12^α καὶ 16^α) ἐπὶ δύο ὄψεων τοῦ μεγάλου αὐτοῦ ζητήματος: 1) περὶ τῆς ἐν τῷ γάμῳ χειραφετήσεως τῆς γυναικὸς καὶ 2) περὶ τῆς ἐπιστημονικῆς αὐτῆς ἐκπαιδεύσεως. Ὁφείλομεν δὲ χάριτας πρὸς τὸν ἡμέτερον σοφὸν καθηγητὴν τοῦ ἔθνικοῦ Πανεπιστημίου κ. Ν. Ἰ. Σαρρίπολόν διὰ τὴν, ἐκ τοῦ ἔτι ἀνεκδότου 6^ο τόμου τοῦ συνταγματικοῦ δικαίου πολυτίμου συγγράμματος αὐτοῦ, δοθεῖσαν ἡμῖν πρὸς δημοσίευσιν ἐπομένῃν μελέτην ἐπὶ τῆς πολιτειακῆς τῆς γυναικὸς ἀποστολῆς.

... Εὐκαιρὸν ἡγούμεθα διαλαβεῖν τινα περὶ ζητήματος κοινωνικοῦ ὁσημέραι μείζονας τὰς διαστάσεις λαμβάνοντος, λέγομεν δὲ, περὶ τοῦ εἰ δεῖ καὶ γυναῖξι μεταδιδόναι τῆς πολιτείας.

Τὸ ζήτημα ἐπραγματεύθησαν καὶ οἱ ἀρχαῖοι, ἀλλ' ὑπὸ τὴν κοινωνικὴν μόνον ὄψιν οὐχὶ δὲ καὶ τὴν πολιτικὴν. Οὕτως ὁ Πλάτων, περὶ ἀγωγῆς τῶν γυναικῶν, ὡς τικτουσῶν τοὺς πολίτας καὶ τούτων τὴν ἐπιμέλειαν ἔχουσῶν, ἐν τῇ νηπιακῇ τοῦλάχιστον ἡλικίᾳ, πραγματευόμενος, ὡς μάλα σπουδαῖον ἡγήσατο ἐγγυμνάζεσθαι τὰς τῶν φυλάκων καὶ κοινωνεῖν τοῖς ἀνδράσι πολέμου τε καὶ φυλακῆς καὶ εἶναι πάντων πάσας κοινὰς, ὁμοίως δὲ καὶ τὰ τέκνα ⁽¹⁾. Ὁ δ' Ἀριστοτέλης, τοῦ Πλάτωνος τὰς περὶ

(1) «Ἀποδοτέον δὲ ταῖς τῶν φυλάκων γυναῖξιν, ἐπεὶ περ ἀρετὴν ἀντὶ ἱματίων ἀμφιέσονται, καὶ κοινωνητέον πολέμου τε καὶ τῆς ἄλλης φυλακῆς τῆς περὶ τὴν πόλιν, καὶ οὐκ ἄλλα πρακτέον· τού-

ταῦτα θεωρίας καλῶς ἀνασκευάσας, τὸ μέγ' ἀπὸ τῆς κοινότητος τῶν γυναικῶν ἄτοπον κατέδειξε διὰ τε τὴν ἀξίαν τῆς γυναικὸς καὶ τοῦ γάμου τὴν ἀγνότητα ⁽¹⁾, ἔτι δὲ καὶ περὶ τὰς διαφορὰς ἐφιλοσόφησε ⁽²⁾. Καὶ ὅμως ὁ δαιμόνιος ἀνὴρ, μεθ' ὅλην τὴν ἐν αὐτῷ διαυγῇ διάνοιαν, κατηνέχθη, ὡς καὶ ἐπὶ τῇ περὶ τοῦ φύσει δοῦλου θεωρίᾳ, εἰς ἀντίφασιν πρὸς ἑαυτόν (§ 92 σημ. 6). Οὕτω συνέβη αὐτῷ καὶ περὶ τὴν γυναῖκα· ὁμολογεῖ γὰρ ἔχειν αὐτὴν τὸ βουλευτικὸν, ἐπάγεται δ' ἀμέσως ὅτι ἄκυρον ἔχει αὐτό ⁽³⁾. Ἀλλ' ἐὰν ἔχη, πόθεν τὸ ἄκυρον; σιωπᾷ ὁ φιλόσοφος· ὅθεν τοῦ ἀκύρου μὴ ἀποδεικνυομένου, πῶς ἄρα δικαιωθήσεται ὁ ἀρνούμενος αὐτῇ τὴν τούτου ἐνέργειαν ⁽⁴⁾, μάλιστα δ' ἐπειδὴ αὐτὸς οὗτος ὁ Ἀριστοτέλης προσομολογεῖ, ὅτι πρὸς τὸ σπουδαῖον εἶναι τὴν πολιτείαν ἀνάγκη καὶ τὰς γυναῖκας

»των δ' αὐτῶν τὰ ἐλαφρότερα ταῖς γυναῖξιν ἢ τοῖς ἀνδράσι δοτέον διὰ τὴν τοῦ γένους ἀσθένειαν. Ὁ δὲ γελῶν ἀνὴρ ἐπὶ γυμναῖς »γυναῖξι, τοῦ βελτίστου ἕνεκα γυμναζομέναις, ἀτελῆ τοῦ γενλοῦ σοφίας δρέπων καρπὸν, οὐδὲν οἶδεν, ὡς εἰκεν, »ἐφ' ᾧ γελαῖ οὐδ' ὅτι πράττει· κάλλιστα γὰρ δὴ τοῦτο καὶ λέγεται καὶ λελέξεται, ὅτι τὸ μὲν ὠφέλιμον καλόν, τὸ δὲ βλαβερόν »ναῖσχρόν... Τὰς γυναῖκας ταύτας τῶν ἀνδρῶν τούτων πάντων »πάσας εἶναι κοινὰς, ἰδίᾳ δὲ μηδενὶ μηδεμίαν συνοικεῖν· καὶ »τοὺς παῖδας αὐ κοινούς, καὶ μήτε γονέα ἐκγονον εἰδέναι τὸν »αὐτοῦ μήτε παῖδα γονέα.» Πλάτων. πολιτ. Β σελ. 457.

(1) Ἀριστοτέλ. πολιτ. Β, α συμπεραίνει δ' ἐν § 17 ὡς ἐξῆς· »ἐν δὲ τῇ πόλει τὴν φιλίαν ἀναγκαῖον ὑδαρῆ γίνεσθαι διὰ »τὴν κοινωνίαν τὴν τοιαύτην, καὶ ἥκιστα λέγειν τὸν ἐμὸν ἢ υἱὸν »πατέρα, ἢ πατέρα υἱόν.»

(2) Ἀριστοτέλ. πολιτ. Α, ε § 8 καὶ Γ, 6 § 10.

(3) »Ὁ μὲν γὰρ δοῦλος ὅλως οὐκ ἔχει τὸ βουλευτικόν, τὸ δὲ θῆλυ »ἔχει μὲν, ἀλλ' ἄκυρον· ὁ δὲ παῖς ἔχει μὲν, ἀλλ' ἀτελές.» Ἀριστοτέλ. πολιτ. Α, ε § 6.

(4) «Σχεδὸν δὲ ταυτόν ἐστι τὸ ζητούμενον καὶ περὶ γυναικὸς... »εἰ μὲν γὰρ δεῖ ἀμφοτέρους μετέχειν καλοκαγαθίας, διὰ τί τὸν μὲν »ἀρχειν δεοῖ ἀν, τὸν δὲ ἀρχεσθαι καθάπαξ;» Ἀριστοτέλ. πολιτ. Α, ε § 4.

εἶναι σπουδαίας ὡς ἀποτελούσας τὸ ἥμισυ μέρος τῶν ἐλευθερίων (1);

Ὡς ἀληθῶς μέγα τὸ πρόβλημα καὶ πολὺ ἔχον τὸ σπουδαῖον ὡμολογημένου γὰρ ὄντος, ὅτι πρὸς καλὴν κατασκευὴν τῆς πολιτείας δεῖ καὶ τὴν γυναῖκα εἶναι σπουδαίαν, πῶς γενήσεται αὕτη τοιαύτη ἐὰν μὴ καὶ σπουδαίας τύχη ἀνατροφῆς (2); πῶς δὲ τοῦτο, ἐὰν μὴ ἀναγνωρισθῇ αὐτῇ

(1) Ἀριστοτέλ. πολιτ. Δ. ε. § 422. Παρατηροῦμεν δὲ, ὅτι πρῶτος ὁ Σταγειρίτης παρατήρησεν, ὅτι αἱ γυναῖκες τὸ ἥμισυ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους ἀποτελοῦσιν.

(2) «Ὅτι ἡ γυνὴ ἐπιδεικτικὴ ἐστὶ σπουδαίων λόγων, ἀντὶ πάσης ἄλλης ἀποδείξεως, καὶ περὶ ἡ πείρα διὰ τῶν καθ' ἡμέραν συμβαινόντων πᾶσαν αἰρεῖ ἀμφισβήτησιν, ἐπαγόμεθα ὅτι οἱ ἀρχαῖοι ἡμῶν πρόγονοι ὑπὸ γυναικεῖαν μορφήν καὶ εἶδος ἐφάντασθησαν τὴν Ἄθηναν, τὴν θεάν τῆς Σοφίας. Ἴδου δὲ τίνα περὶ γυναικῶν ἐλέγομεν ἐν τῇ ἑμιλίᾳ ἡμῶν τῆς 17 Δεκεμβρίου 1871 τῇ γενομένῃ ἐν τῷ φιλολογικῷ συλλόγῳ Πανασσῶν περὶ τοῦ παρελθόντος καὶ τοῦ μέλλοντος τῆς ἐλευθερίας. » Ἡμεῖς ἐσμεν οἱ αἴτιοι τῶν κακιῶν ἃς ἀποδίδομεν ταῖς γυναῖξί. Κατακλείομεν αὐτάς ἐν τῷ οἴκῳ, ἐν ᾧ πᾶσι δὲ δυσπιστοῦμεν πρὸς αὐτάς· ἀμφιβάλλομεν ὅτι ἀγαπῶσιν ἡμᾶς, ζηλότυποι δὲ γινόμενοι ἀξάνομεν τὴν πονηρίαν αὐτῶν· νομίζομεν αὐτάς σπαταλάς, ἐφ' ᾧ πάσης διαχειρίσεως χρημάτων ἀποστεροῦμεν αὐτάς καὶ φιλοχρημάτους καθίσταμεν· ἀπομακρύνομεν αὐτάς πάσης σπουδαίας μελέτης, μὴ κατορθοῦντες ὅμως ἀφαιρέσασθαι αὐτάς καὶ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ σκέπτεσθαι, παραδίδομεν αὐτάς εἰς σκέψεις ἐπιβλαβεῖς διὰ τὴν εἰρήνην ἡμῶν· δίδομεν αὐταῖς ἀνατροφὴν, ὅτι πᾶσαν γυναῖκα οὐ δεῖ θέλειν εἰ μὴ ὅτι καὶ ὁ ἀνὴρ αὐτῆς, ἐπομένως ἐπειδὴ ἡ θυγάτηρ βλέπει ὅτι ἡ μήτηρ ὡς μητὴρ ἐν λογιζέται ἐν τῇ διοικήσει τοῦ οἴκου καὶ ὅτι ὁ πατὴρ ἐστὶ τὸ πᾶν, ἀτ' ἀπόλυτος κύριος καὶ δεσπότης τῶν τοῦ οἴκου πραγμάτων, μένει τις τοῦ λοιποῦ ἐλπίς, ὅτι ἐστὶ δυνατόν ὑψωθῆναι τὴν γυναῖκα ἀπὸ τῆς καταπτώσεως εἰς ἣν ἡγάγομεν αὐτήν; Οὕτω μὴ δυναμένη ἡ γυνὴ ἀσχολεῖσθαι περὶ σπουδαία, κατ' ἀνάγκην ἐτρέψει τὰς ἑαυτῆς φροντίδας εἰς τὰ μάταια· πρὸς ταῦτα γὰρ ἀφιέμεν αὐτῇ πλήρη τὴν ἐλευθερίαν· οὕτω δὲ καταντᾷ ἐφ' ἐν καὶ μόνον πρᾶγμα συγκεντρώσασθαι πᾶσαν τὴν προσοχὴν αὐτῆς, πῶς ἐστὶ

ἔσθαι καὶ τῷ ἀνδρὶ ἐλευθερία; εἰ δὲ τοσαύτης κάτοχος ἐστὶ, πῶς μὴ μεταδοῦναι αὐτῇ καὶ τῆς ἀρχῆς;

Χάρις τῷ χριστιανισμῷ, ὅς διὰ τῆς ὀρθῆς φιλοσοφίας προάγει ἐν τῷ πολιτισμῷ τὸ ἀνθρώπινον γένος, ἡ γυνὴ νῦν οὔτε ἢ ἐν τῇ γυναικωνίτιδι τοῦ τρυφήλου Ἀσιανοῦ ἀτάκλειστος πρὸς θεραπείαν τῆς ἀκολασίας αὐτοῦ ἐστὶν, οὔτε ἢ ἐν manu τοῦ Ῥωμαίου πολεμιστοῦ, οὔτε ἢ διὰ τὴν ἀγορὰν καὶ τὰς ἐταίρας παρημελημένη τοῦ Ἀθηναίου, οὔτε ἢ γυμνὴ ἐν ἀνδρῶν θεᾷ γυμναζομένη Σπαρτιάτις· τυγχάνει γὰρ ἢ νῦν γυνὴ μᾶλλον ἐλευθερίου ἀγωγῆς καὶ ὁσημέραι οὐ μόνον χρήσιμον ἀλλὰ καὶ ἐνεργὸν τῆς κοινωνίας μέλος γίνεται· ἔχει γὰρ ἰδιοκτησίαν, κόρη δὲ ἢ χήρα ἐλευθέρως διαχειρίζεται αὐτήν, ὡς καὶ ἔγγαμος ἐὰν μὴ προικῶα ἦ (1),

» αὐτῇ ἐρικτὸν διὰ τῆς ματαιότητος κυριεῦσαι τοῦ δεσπότη αὐτῆς
» καὶ, ἀληθῆς Ὀμφάλη, κρατεῖν παρὰ τοὺς πόδας αὐτῆς δέσμιον τὸν
» Ἡρακλῆ τοῦ οἴκου, ἐν δὲ τῇ ἰδιοτροπίᾳ αὐτῆς καὶ βαπίζει τὴν
» παρειὰν αὐτοῦ τῷ σανδαλίῳ αὐτῆς. Οὕτω μὴ δυναμένη εἶναι ἴση
» πρὸς ἴσον καὶ ἐλευθέρη πρὸς ἐλεύθερον ἡρμωσμένη ἀνδρα καταντᾷ
» παίζει τὸν ἀνδρα ὡς ἀνδρείκελον.

» Ἴδου οἱ καρποὶ, οὓς ἐν τῷ γάμῳ καρποῦται ἀνὴρ ὁ μὴ διαπλάττειν τὸ ἦθος τῆς γυναικὸς πρὸς μέγαρα καὶ σπουδαία. Ὁ τοιοῦτος ἄπάντως ἐστὶ μίαν ἡμέραν τὸ θυμὸν τῆς ἑαυτοῦ γυναικὸς. Ὡς δ' ἐν ἡπαρβασίλει· οἱ κόλακες διηνεκῶς προσπαθοῦντες θεραπεύειν τὰς ὀρέξεις τοῦ δεσπότη καταρθοῦσι κυριεῦσαι αὐτοῦ, οὕτω καὶ αἱ γυναῖκες ἀναγκαζόμεναι γενέσθαι οἱ κόλακες ἡμῶν καταντῶσι δεσπότης ἡμῶν. Δούλη ἢ γυνὴ ἐκτήσατο ἀπάσας τῶν δούλων τὰς κακίας, ἐλευθέρη κοσμηθήσεται δι' ἄλλων τῶν κοσμοῦσων πάντα ἀληθῶς ἐλεύθερον ἀρετῶν» κ.τ.λπ. Μέτιθι καὶ ἄπαν τὸ ἐν τῇ ἡμετέρᾳ φιλοσοφίᾳ τοῦ δικαίου περὶ γάμου κεφάλαιον, ὡς καὶ τὴν ἐν τῷ Ἀθηναίῳ τοῦ ἔτους 1872 μελέτην ἡμῶν περὶ τῆς κατὰ διαφόρους χρόνους καὶ τόπους καταστάσεως τῆς γυναικὸς, ἢν, Θεοῦ συνευδοκαῦντος, ἐξακολουθήσομεν μέχρι τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων.

(1) «Μὴ γὰρ ἡ γυνὴ οὐκ ἔχει τὴν ἰκανότητα πρὸς τὸ ἀσχολεῖσθαι εἰς ὑποθέσεις τῆς βιωτικῆς; Παράδοξος ἢ ὑποστήριξις τοιαύτης προτάσεως ὅταν ἐν τῇ ἐξοχῇ ἀπαντᾶται γυνὴ γεωργός, χήρα ἐνίστα, διευθύνουσα δέκα πέντε, εἴκοσιν ἐργάτας, πέμπουσα τοὺς μὲν

συγγράφει, διδάσκει, συναναστρέφεται μετὰ τῶν ἀνδρῶν καὶ ὡς εἰπεῖν ἀπ' αὐτῆς διαπλάττονται τῆς κοινωνίας τὰ ἤθη καὶ οἱ τρόποι. Εἰ δὲ ταῦτα, ἄρα καὶ ἐνδιαφέρεται ἀμέσως εἰς τὰ τῆς πολιτείας· εἰ δ' ἐνδιαφέρεται, τίνοσ ἐνεκεν ἀπείργειν αὐτὴν τῶν κοινῶν καὶ μὴ μεταδιδόναι τῶν τῆς πόλεως ὅπως γένηται ἀληθῶς πολῖτις;

Καὶ ὅμως τὸ τοσοῦτον φυσικὸν ζήτημα τοῦτο οὐδεὶς πρὸ τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων ἀνεκίνησεν. Εἶδομεν τὸν Ἀριστοτέλη δογματίσαντα, ὅτι ἡ γυνὴ ἔχει μὲν τὸ βουλευτικὸν ἄκυρον δὲ, ἐπομένως οἱ μετ' αὐτὸν, ὅσον ἴσμεν, οὐδὲ ποσῶς περὶ τοῦτο ἠσχολήθησαν, ὡς περὶ πράγματος μηδενὸς λόγου ἀξίου. Ἐπὶ τῆς Γαλλικῆς ὁμως τοῦ 1789 ἐπαναστάσεως, κατὰ τὴν περὶ συμφυῶν τῶ ἀνθρώπῳ δικαίων συζήτησιν, ἦλθεν, ὡς ἦν ἐπόμενον, τὸ ζήτημα εἰ ἔδει μεταδοῦναι τῆς ψήφου καὶ ταῖς γυναίξι, τὸ γὰρ τῆς ψήφου δικαίωμα ἐν τοῖς φυσικοῖς τότε ἀνεγράφετο δικαίοις (§ 398, β). τοῦτο τότε ὁ μέγας φιλόσοφος Κονδορσέτος καταφατικῶς ἔλυσεν ⁽¹⁾.

"Ἀμα τις ἰδέα νέα ἐμφανισθῆ ξενίζονται πάντες τὸ πρῶτον περὶ αὐτῆς ἀκούοντες· ἀκολούθως αὕτη διαιρεῖ τὰ πνεύματα· αἱ συζητήσεις, ἐπομένως καὶ αἱ ἀντιλογίαι ἐπέρχονται, ἐν μέσῳ δὲ τούτων ἡ ἰδέα, ἐὰν γόνιμος ἦ, ριζοβολεῖ, καὶ ὅ,τι μὲν ἐν ἑαυτῇ εἶχε παρακεκινδυνευμένον ἀποβάλλ-

εἰς τὸν σταῦλον, τοὺς δὲ εἰς τὸν ἀγρὸν καὶ τοῦ ὄλου ἐπιστατοῦσα. Ἐν τούτοις κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν ἐκλογῶν ὁ μὲν ὀδηγῶν τὰς αἰγὰς βροχὸς μεταβαίνει εἰς ψηφοφορίαν, ἡ δὲ διευθύντρια τῆς ἐπαύλεως στερεῖται τοῦ δικαίωματος τῆς ψήφου, Τίνοσ ἐνεκα; Βεβαίως διότι οὐ φέρει γένειον! Δὲν βλέπω ἄλλον λόγον ἐκτὸς τούτου.» Ed. Laboulaye Ἱστορ. τῶν Ἡνωμένων Πολιτειῶν τομ. 3 σελ. 325.

⁽¹⁾ «Ἐν ταῖς χρόνοις τῆς ἐπαναστάσεως Iocigiens τινεσ τοῦ φυσικοῦ δικαίου περιέστησαν εἰς ἀμηχανίαν ἐπὶ τῆς ψήφου τῶν γυναικῶν· ἀλλ' ὁ Condorcet οὐδόλως ἐδίστασε ἵνα κηρυχθῆ ὑπὲρ τῆς παραδοχῆς τῆς γυναικὸς εἰς τὴν πολιτικὴν ἰσότητα. Ἐγράψε δὲ ἐπὶ τοῦ θέματος τούτου περιέρχους σελίδας.» Ed. Laboulaye αὐτ. σελ. 328. Πρὸ τοῦ αὐτοῦ καὶ σελ. 323.

λει, μένει δ' αὐτῇ ὅ,τι καλόν. Εὐρίσκόμεθα γῦν ἐν τῇ περιόδῳ τῶν συζητήσεων εἰ δεῖ καὶ τὰς γυναῖκασ κοινωνεῖν τῶν πολιτικῶν. Ἴδου δὲ τινεσ κυρίως λόγους ἐπάγονται οἷ τε ὑπὲρ ὡσ καὶ οἱ κατὰ.

Αἱ γυναῖκεσ ὡσ καὶ οἱ ἄνδρες, λέγουσιν οἱ συνήγοροι ⁽¹⁾, χρῆζουσι τῶν πολιτικῶν δικαίων οὐ μόνον πρὸς τὸ ἀρχεῖν ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ μὴ ἀρχεῖσθαι κακῶσ. Πρὸσ δὲ τοὺσ ἀντιλέγοντασ, ὅτι ἐὰν μεταλάβωσι τῶν ἴσων ἀπλαῖ ἔσοντασ μηχαναὶ ψηφοφοροῦσαι κατὰ τὸ δοκοῦν καὶ τὰσ ὑπαγορεύσεισ τῶν ἐκ τοῦ ἄρρενοσ γένουσ προσκειμένων αὐταῖσ, ἀπαντῶσιν, ὅτι καὶ τούτου ἀληθεύοντασ ὅποῖον ἄρα γε τὸ κακόν; ἐνεκα τῆσ ἰσότητοσ τῶν δικαίων αὐτοὶ οἱ ὡσ λέγεται ἐπίδρασιν τινὰ ἐπ' αὐτῶν ἀσχοῦντασ προσενεχθήσονται αὐταῖσ ὡσ ἴσοι χρῆζοντασ τῆσ ψήφου αὐτῶν, ἐπομένως καὶ ἦττον δεσποτικῶσ πολιτευθήσονται πρὸσ τὰσ πολιτικῆσ γυναικῆσ. Οἱ ἄνδρεσ πρὸσ τὰσ ἴσα ἐνδιαφερομένασ συζύγουσ συζητοῦντασ περὶ τῶν κοινῶν, οὐχὶ ὡσ περὶ ἰδίας

⁽¹⁾ Ἐν τοῖσ ἐνθερμοτάτοισ συνηγόροισ ὑπὲρ τοῦ τῶν γυναικῶν δικαίωματοσ πλὴν τοῦ Condorcet εἰσὶ παρὰ μὲν τοῖσ Γάλλοισ ὁ Ed. Laboulaye καὶ ἐν γένει οἱ δημοκρατικοὶ, παρ' Ἀγγλοῖσ δὲ ὁ Samuel Bailey, ὁ Hare, μάλιστα δὲ ὁ John Stuart Mill ὁ πάνυ, ὃσ ἐν τῇ περὶ Ἀντιπροσωπικῆσ Πολιτείασ συγγραφῇ αὐτοῦ (κεφ. 8) λέγει «ἐν ταῖσ προηγουμέναισ παρατηρήσεισ ὑπὲρ τῆσ καθολικῆσ μὲν βαθμιαίασ δὲ ψηφοφορίασ οὐδεμίαν διάκρισιν περὶ τοῦ φύλου τῶν ἐκλογέων ἐποιησάμην. Θεωρῶ τὴν διαφορὰν τῶν γενῶν ἐπὶ τοσοῦτον ἀσήμαντον ἐν τοῖσ πολιτικοῖσ δικαιώμασι ἐφ' ὅσον καὶ τὴν διαφορὰν τοῦ ἀναστήματοσ ἢ τοῦ χρώματοσ τῶν τριγῶν . . . Ἐὰν ὑπάρχη διαφορὰ τισ, ἔστιν αὕτη ὅτι αἱ γυναῖκεσ ἔχουσι μείζονα ἀνάγκην τῆσ καλῆσ κυβερνήσεωσ, διότι, οὔσαι φυσικῶσ ἀσθενέστεραι, ἐξαρτῶντασ πλείότερον ἐκ τοῦ νόμου καὶ ἐκ τῆσ κοινωνίασ χάριν τῆσ ἐαυτῶν ὑπερασπίσεωσ. Ἐν ταῖσ ἡμέραισ ταῦταίσ (Ἀπρίλιον 1874) μανθάνομεν ὅτι νομοθετικῶσ ἐν τρισὶ τῶν ὁμοσπόνδιων πολιτειῶν τῆσ Ἀμερικῆσ, ἐν Michigan, Rhode-Island καὶ Iowa ἀνεκηρύχθη ὑπὲρ τῶν γυναικῶν τὸ τῆσ ἐκλογικῆσ ψήφου δικαίωμα.

ἀλλ' ὡς περὶ κοινῆς ἀμφοτέροις ὑποθέσεως, σωφρονέστερον χρήσονται τῇ ψήφῳ· ἐκάτερος γὰρ μᾶλλον φεύξεται τὴν διαφθοράν, ἢ ἐξαναγκαζόμενος εἴ τ' ἀποκαλύψας τὸ οἰκεῖον αἴσχος πολεμηθῆναι τὴν γνώμην ὑπὸ τοῦ ἑτέρου, εἴτε ὑποκρύψας ματαιῶσαι τὴν ἑαυτοῦ μίαν ψήφον διὰ μιᾶς ἑτέρας ψήφου ἀντιθέτως δοθείσης. "Ἄλλως τε καὶ αἱ ἠθικαὶ εὐθύνη, ἅς ἀμοιβαίως ὑφέξουσι, διορθώσουσιν ἐν πλείσταις περιστάσεσι τὰς ἐκάστων διαθέσεις, ἢ δ' ἀνευθύτως, καὶ, ὡς ἔχουσι νῦν τὰ πράγματα, ἐμμέσως ἐνασκουμένη ἐπίδρασις τῆς γυναικὸς ἐπὶ τὸν ἄνδρα μετατραπήσεται ἐπ' ἀγαθῷ εἰάν ἄμεσον ἔχη τὸ ἐνδιαφέρον εἰς τὰ συμφέροντα τῆς οἰκογενείας.

"Ἐτι δ' ἐπάγονται· ἐπειδὴ ἡ γυνή, εἴτε ὡς ἔχουσα ἰδιοκτησίαν συνεισφέρει εἰς τὰ δημόσια βάρη, εἴτε ὡς ἐργατικῶς συντελεῖ εἰς τὴν πρόοδον τῆς κοινωνίας, ἐπὶ τίνι λόγῳ ἀποστερεῖν αὐτὴν ψήφου, καὶ περ τοιαύτην ἔχοντος ἄνδρὸς ἥττον μὲν αὐτῆς φορολογουμένου, ἔλαττον δὲ συντελοῦντος εἰς τὴν εὐημερίαν τῆς πολιτείας;

"Ἄλλ' ἡ γυνή, λέγουσιν οἱ ἐναντίοι, πάντως τῆς ἑαυτῆς ἐκπέσει ἀξίας εἴ ποτ' ἀναμιχθῆ εἰς τὰ πολιτικὰ πάθη καὶ καταβῆ εἰς τῶν πατριῶν τοὺς διαπληκτισμούς. Τὸ τοιοῦτον ἐπιχείρημα ἔοικεν ὡσεὶ τις ἀσιανὸς ἰσχυρίζετο, ὅτι εἰάν γυνή πρὸς ἄνδρα ἐμφανισθῆ ἀνευ τῆς ἐπὶ τοῦ προσώπου καλύπτρας, ἀποβαλεῖ τὴν αἰδῶ καὶ περιβληθῆσεται τὴν ἀναίδειαν· καὶ ὁμως ἡ ἠθικὴ τῶν τῆς Εὐρώπης γυναικῶν κατάστασις μαρτυρεῖ, ὅτι ἀγνότερα αὐταὶ ἔχουσι τὰ ἦθη παρὰ τὰς ἀσιάτιδας.

Τέλος δὲ, ὅπως ἀνάξιον κρίνομεν ἀναιρέσεως δὲ προτείνουσιν ἐπιχείρημα, ὅτι οὐ δεῖ μετέχειν τοῦ πολιτεύεσθαι τὴν γυναῖκα διὰ τὸ περιωρισμένον τῶν διανοητικῶν αὐτῆς δυνάμεων. Οἱ τοιαῦτα ἰσχυριζόμενοι ἐμπίπτουσιν εἰς τὴν θεωρίαν τοῦ Ἀριστοτέλους (1) περὶ τὸ φύσει ἐλεύθερον καὶ φύσει δοῦλον· ποῦ γὰρ στηρίζει αὐτὴν ὁ Σταγειρίτης πλὴν ἢ εἰς τὴν διαφορὰν περὶ τὰς δυνάμεις τοῦ

σώματος καὶ τῆς ψυχῆς; Καὶ ταῦτα, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Μίλλ (1), λέγονται ἐν ἡμέραις καθ' ἃς γυνὴ ἀπὸ τριάκοντα καὶ ἑπτὰ ἤδη ἐτῶν κρατεῖ τῶν σκήπτρων πολιτείας ἀρχούσης ἐπὶ διακοσίων ἑκατομμυρίων ψυχῶν καὶ εἰκότως θεωρεῖται ὡς μάλια καλῶς τοὺς ὑπ' αὐτὴν λαοὺς κυβερνῶσα (2).

Καὶ γινώσκομεν μὲν, ὅτι τοιαῦτα λέγοντες μεταλαμβάνομεν τοῦ γελοίου, ὅπερ οἱ εὐήθεις τῶν κειμένων λάτραι ἐπέρριψαν ἐπὶ τοὺς σπουδαίους ἐκείνους ἄνδρας τοὺς πρὸ ἡμῶν τὴν περὶ μεταδόσεως ταῖς γυναιξὶ τῶν ἴσων πολιτικῶν δικαίων ἰδέαν ἀσπασαμένους, προτιμῶμεν δὲ τὴν χορείαν ταύτην, ἣτις ἄγει πρὸς μέλλον κρεῖττον τοῦ παρελθόντος, διδασκόμενοι ἀπὸ τῆς ἱστορίας, ὅτι πᾶσα μεγαλόφρων καὶ φιλόανθρωπος ἰδέα ὡς γελοία κατὰ τὴν πρώτην αὐτῆς κήρυξιν ἐκρίθη. Οὕτως εἴ τις ἐπὶ τῆς παρελθούσης ἑκατονταετηρίδος περὶ ἰσότητος μεταξὺ εὐγενῶν καὶ μὴ τοιούτων ἐλάλει, πάντως ἄξιος φρενοκομείου ἐκρίνετο, ὃ δὲ ὑψῶν τὴν φωνὴν ὑπὲρ καταργήσεως τῆς σωματεμπορίας

(1) »Εἰ δὲ καὶ προστεθῆ ὅτι (ὁ ἐκ τῆς πολιτείας ἀποκλεισμός τῆς γυναικὸς διὰ λόγον ἀνικανότητος) ἐνεργεῖται ἐν χώρᾳ (ἐν Ἀγγλίᾳ), ἣτις κυβερνᾶται ὑπὸ γυναικὸς (τῆς βασιλίσσης Βικτώριας), ἐν χώρᾳ τῆς ὁποίας ὁ ἐνδοξότατος τῶν ἡγεμόνων ὑπῆρξε γυνὴ (ἡ βασίλισσα Ἐλισάβετ), πλήρης τότε ἔσται ἡ εἰκὼν τοῦ παραλογισμοῦ καὶ τῆς πανταχόθεν ἀναφαινομένης ἀδικίας.» John Stuart Mill, αὐτ. κεφ. 8.

(2) Κατὰ τὴν πρὸς τὰς κοινότητας ἐν ἔτει 1867 συζήτησιν τῆς περὶ ἐκλογικῆς μεταρρυθμίσεως προτάσεως νόμου ὁ John Stuart Mill προὔτεινε διὰ τροπολογίας ἵνα μεταδοθῆ τοῦ δικαιώματος τῆς ψήφου πρὸς τὰς χήρας καὶ τὰς ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας χειραφέντους ἐνηλίκους κόρας, ἀλλ' ἡ τροπολογία ἀπερρίφθη, ἠνώσεν ὁμως ὑπὲρ ἑαυτῆς 44 ψήφους. Εἰ τοίνυν κρίνομεν ἐκ προηγουμένων, μάλιστα δ' ἐκ τῶν περὶ τὴν ἐκλογικὴν μεταρρύθμισιν (§ 391 σημ. α.). δυνάμεθα βεβαιῶσαι, ὅτι οὐ μακρὰν ἔστιν ἡ ἡμέρα τῆς ἀποκαταστάσεως τοῦ γυναικείου φύλου εἰς τὰ πολιτικὰ δικαιώματα. Ἄλλ' ἐκεῖνο εὐχόμεθα ἵνα βαθμηδὸν γένηται καὶ οὐχὶ ἀθρόα. "Ἐτι δὲ ὅπως τὸ πρῶτον δοθῆ αὐταῖς ἢ ψήφος ἐπὶ τοῖς δημοτικῶς πράγμασιν, εἴτ' αὖ δ' ἐπ' ἐκείναις τῆς πολιτείας.

(1) Ἀριστοτ. πολιτ. Α, 6 §§ 14 καὶ 15. Πρβ. καὶ ἀν. § 92.

διατεινόμενος ὅτι ὁ αἰθίοψ διὰ τοῦ δέρματος τὸ διάφορον χρῶμα οὐχ ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Θεοῦ εἰς τὸ εἶναι δοῦλος τοῦ λευκοῦ, καὶ ἐλιθοβολεῖτο. Καὶ ὁμοίως οἱ ἀγενεῖς νῦν τῶν ἴσων πρὸς τοὺς εὐγενεῖς ἐνώπιον τοῦ νόμου ἀπολαύουσι δικαίων, καὶ ὁ ἀνδραποδιστὴς ὡς πειρατὴς διώκεται, καὶ ὁ μέλας ὑπὸ τοῦ λευκοῦ ὡς ἄνθρωπος ἐπὶ ἴσοις δικαίοις ὁμολογεῖται. ἔχομεν ἄρα δι' ἐλπίδος, ὅτι οὐ μὴ παρέλθῃ μία γενεὰ καὶ αἱ γυναῖκες κοινωνήσουσι τῶν ἴσων πολιτικῶν δικαιωμάτων πρὸς τοὺς ἄνδρας.

N. I. ΣΑΡΗΙΟΛΟΣ.

ΕΤΑΙΡΙΚΑΙ ΜΕΤΑΡΡΥΘΜΙΣΕΙΣ.

Ἐὰν θέσωμεν κατὰ μέρος τὴν εὐθύνην τῶν διαχειριζομένων τὰ συμφέροντα τῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν, ὅσάκις ἢ ὑπερβαίνουν τὰς διατάξεις τοῦ Καταστατικοῦ ἢ δολιεύονται τὴν ἐφαρμογὴν τῶν, πάντοτε ἐδίστασα πρὸς τὰ ἀκούσματα, δι' ὧν συνήθως προκαλεῖται ἡ συμμετοχὴ τοῦ κοινοῦ εἰς τὴν ἐταιρικὴν ὑπόθεσιν. Διότι τί πρὸς ἐμὲ, εἰάν οἱ ἰδρυταὶ τῆς δεῖνα ἐταιρίας προσεγγίζουσι τὴν Αὐλήν, εἶναι μεγαλόσχημοι, θεωροῦνται πλούσιοι ἢ καὶ πράγματι εἶναι τοιοῦτοι; Μήπως ἐν τῇ ἀποτυχίᾳ τῆς ἐταιρίας θὰ λάβω μέρος ἐκ τῆς αὐλικότητός των; ἢ ἐκ τῆς μεγαλοσχημίας των, ἢ ἐκ τοῦ πλοῦτου αὐτῶν. Ἐὰν αἱ ὑπὲρ τῆς ἐπιτυχίας τῶν ἐταιρικῶν ἔργων ψευδεῖς διαδόσεις ὑποκινῶνται ὑπὸ τῶν ἰδρυόντων ἢ διοικούντων τὰς ἐταιρίας ταύτας, ἰδοὺ πάλιν ἀναφαίνεται ἡ δικαστικὴ εὐθύνη τῶν δολιευομένων, εἴτε εἰς τὸ πρόσωπον αὐτῶν, εἴτε εἰς τὸ πρόσωπον τῶν προστησασῶν αὐτοὺς ἐταιριῶν, ἂν π. χ. πρόκειται περὶ ἐκδόσεως δανείων ἢ νέων μετοχῶν, πρὸς τοποθέτησιν τῶν ὁποίων ὁ δόλος ἀνοίγει τὸ ἐλκυστικὸν δίκτυόν του.

Ἐννοῶ τὴν δικανικὴν λογικὴν, ὅταν μοι ὑπόσχηται τὴν

τιμωρίαν τοῦ ἐνόχου· ἀλλ' ἐνῶ ἀποτροπιάζομαι τὴν κανονιστικὴν ἀνάμιξιν τῆς Πολιτείας εἰς τὰ τῆς ἰδιωτικῆς βιομηχανίας, ἐρωτῶ: «Εἶναι ἄρα γε ἀδύνατον νὰ εὑρεθῇ μέθοδος, καθ' ἣν νὰ προλαμβάνωνται τὰ οικονομικὰ τῆς πίστεως δυστυχήματα;» Πρέπει βεβαίως ὁ ἀγοραστὴς ἐταιρικῶν τίτλων νὰ ἔχη πρὸ πάντων ἀνοικτοὺς τοὺς ὀφθαλμούς· ἀλλ' εἰάν ἐκ φύσεως εἶναι μύωψ; δὲν ὑπάρχει δι' αὐτὸν ἑτέρα σωτηρία; Πρὶν ἔλθῃ εἰς ἐπικουρίαν τοῦ ὁ δεσμοφύλαξ, δὲν ὑπάρχει ἄρα γε τόπος δι' ἄλλην τινα ἐξουσίαν, μᾶλλον προληπτικὴν;

Νομίζω ὅτι, ὅπως ἐν τῇ πολιτικῇ μηχανῇ, οὕτω καὶ ἐν τῇ οικονομικῇ, τὸ ζήτημα τῆς ἐπὶ τῶν κοινῶν ὑποθέσεων παραστάσεως τῶν μειοψηφιῶν περιλαμβάνει σημαντικωτάτην ἐννοίαν. Ἴνα δὲ περιορισθῶ εἰς μόνον τὸν κύκλον τῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν, ἐν ταῖς ὁποίαις τὸν κύριον πάντοτε μοχλὸν ἀποτελεῖ τὸ διοικοῦν αὐτὰς σῶμα, ἔπρεπε τμημάτι τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας νὰ ἐπιλαμβάνηται κατὰ κανονικὸν τινα τρόπον τῶν μεταξὺ πλειοψηφιῶν καὶ μειοψηφιῶν ὑπαρχουσῶν διαφωνιῶν εἰς ὅλας ἐκεῖνας τὰς περιπτώσεις, καθ' ἃς παρίσταται ἡ ἀνάγκη τῆς ἐπιτηρήσεως. Ὁ ὄργανισμὸς τοῦ δικαστικοῦ αὐτοῦ τμήματος εἶναι δεκτικὸς διαφόρων μελετῶν. Δὲν προτείνω δ' αὐτὸν χάριν νέας προσθήκης εἰς τὴν πολυτέλειαν τῶν δικαστικῶν ἀγώνων· ἀλλ' ὑποθέτω ὅτι δύναται ἐκ τοῦ μέσου τῆς δικαστικῆς ἐξουσίας, διὰ τινος κοινοτικῆς, ἐπαρχιακῆς καὶ ἐταιρικῆς ἀναμίξεως, νὰ σχηματισθῇ ἐν ἐκάστη ἐπικρατείᾳ μεγάλη τις δύναμις ἐπιτηρητικὴ κατὰ τῶν σκοπέλων τῆς ἐταιρικῆς πίστεως, ὅταν ἰδιαιτέρως ἐνδύεται αὕτη τὸν ὑφαλῶδη χαρακτήρα τοῦ ἀ ν ω ν Ὑ μ ο υ.

Ἐκτὸς τῆς ἐπιτηρητικῆς ταύτης ἐπόψεως, ὁ ἐπὶ τῶν ἐταιρικῶν ἐν γένει ἰδρυμάτων συναγωνισμὸς πρέπει νὰ θεωρηθῇ ὡς ἄξιος μεγάλης προσοχῆς. Ὅταν ἐν τινι τόπῳ σχηματισθῇ ἰδιαιτέρα τάξις κατασκευαστῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν, ἐπειδὴ αὕτη ἐκ φύσεως εἶναι οὐσιωδῶς περιορισμένη εἰς ὀλίγα μεγάλων κεφαλαιούχων πρόσωπα, ἐν τοι-

αύτη περιπτώσει τὸ κοινὸν θεωρεῖται μᾶλλον ὡς ἀντικείμενον ἢ ὡς ὑποκείμενον τῶν ἐταιρικῶν σχεδίων. Πρέπει λοιπὸν νὰ ἀνοιχθῇ ἡ θύρα τοῦ συναγωνισμοῦ διὰ τῆς ἀνορθώσεως τῶν μικρῶν κεφαλαιούχων μέχρι τῆς εὐκολίας εἰς ἐπιχειρήσιν τοιούτων συνεταιρισμῶν. Ἐν τῷ 15ῳ φυλλαδίῳ τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιθεωρήσεως ἐπραγματεύθη περὶ δημοτικῶν τραπεζῶν, καὶ ὁ ὀργανισμὸς δὲ τῶν μικρῶν ἐταιριῶν τοῦ λαοῦ εἰς τὸ αὐτὸ σημεῖον ἄγει. Ἐπὶ τέλους δύνανται πολλὰ τοιαῦτα νὰ ἐνοῦνται κατὰ τὰς περιστάσεις πρὸς ἐπιχειρήσιν μειζόνων ἔργων, εἴτε ἐν τῷ νομῷ καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ, εἴτε ἐν τῇ κοινότητι καὶ ἐν τῇ ἐπικρατείᾳ.

ὑπὸ τὴν ἐποψιν ταύτην ἡ ἐν Eisenach τελευταία συνέλευσις τῶν Γερμανῶν Οἰκονομολόγων παρεδέχθη τὴν ἐξῆς βᾶσιν. Πρὸς καταστολὴν τῶν καταχρήσεων τῆς ἀνωνύμου ἐταιρίας, ἀναπόφευκτος εἶναι ἀφ' ἑνὸς μὲν ἡ μεταρρύθμισις τῆς νομοθεσίας, ἀφ' ἑτέρου δὲ καὶ πρὸ πάντων εὐρεία εἰσαγωγὴ τοῦ συστήματος τῶν δημοσίων ἐπιχειρήσεων τοῦ Κράτους, τοῦ νομοῦ, τῆς ἐπαρχίας, τοῦ δήμου, τῆς κοινότητος, ἰδίως ὅταν πρόκειται περὶ συγκοινωνίας, περὶ τοπικῶν συμφερόντων, ὡς ἐπίσης καὶ περὶ τραπεζῶν ἢ ἀσφαλειῶν ἐν συναγωνισμῷ πρὸς τὰς ἰδιωτικὰς τοιαύτας.

Ὅσον ἀφορᾷ τὴν μεταρρύθμισιν τῆς νομοθεσίας ἀξιοσημείωτοι εἶναι οἱ ἐπόμενοι κανόνες, τοὺς ὁποίους ἡ αὐτὴ τῶν Οἰκονομολόγων συνέλευσις ἀνέγραψε.

α'. Ἀπεριόριστος δημοσιότης ἐπὶ παντὸς ὅ,τι ἀφορᾷ τὴν ἰδρυσιν τῶν ἐταιριῶν καὶ γενικὴ εὐθύνη τῶν ἰδρυτῶν διὰ πᾶσαν διακήρυξιν.

β'. Ὑποχρέωσις τῶν ἐγγραφομένων μετόχων εἰς τὴν ἐξ ὀλοκλήρου καταβολὴν τῶν μετοχῶν αὐτῶν.

γ'. Ἐξέλεγξις τῆς διαχειρίσεως ὑπὸ προσώπων ὑπευθύνων διὰ τὴν ἀκρίβειαν τῆς ἐργασίας αὐτῶν.

δ'. Δικαίωμα τῶν μειοψηφιῶν ἵνα ἐπὶ αἰτιολογημέναις προτάσεσι προκαλῶσι τὴν δικαστικὴν ἐπὶ τῆς διαχειρίσεως ἔρευναν.

ε'. Δικαίωμα ἐκάστου συνεταιρίου ἵνα ἐνάγη τὴν διεύθυν-

σιν τῆς ἐταιρίας ἐν περιπτώσει παραβιάσεώς τινος ἐκ τῶν καταστατικῶν ὄρων.

ς'. Ἀπαγόρευσις τῆς αὐξήσεως τοῦ ἐταιρικοῦ κεφαλαίου, ἐνόσω ὑπολείπονται καταβολαὶ ἐπὶ τῶν ἀρχικῶν μετοχῶν.

ζ'. Ἀπαγόρευσις προνομίων ὑπὲρ τῶν ἰδρυτῶν κατὰ τὴν ἐκδοσιν νέων μετοχῶν.

Εἶναι βεβαίως πάντοτε ἀκροσφαλὲς τὸ μεταίχμιον, ἐφ' οὗ συναντᾶται ἡ ἀναγκαία πρὸς τὴν καθόλου βιομηχανίαν ἐλευθερία καὶ ἡ ἀναπόφευκτος εἰς τὴν κανονικὴν ἐνέργειαν αὐτῆς δόσις τῆς νομοθετικῆς προσοχῆς. Ἐνῶ δὲ ἐντελῶς ἀπέτυχεν ὁ σκοπὸς τῆς ἐπὶ τῶν ἀνωνύμων ἐταιριῶν κυβερνητικῆς ἐγκρίσεως καὶ τῆς συναφοῦς αὐτῇ ἐπιτηρήσεως, δὲν ἔπεται ἐντεῦθεν ὅτι πρέπει νὰ ἀπελπισθῶμεν ἐκ τῆς συλλήβδην ἠθικῆς τοῦ κοινωνικοῦ σώματος διὰ τοῦ νομοθέτου ἀποστολῆς. Οὐδεὶς π. χ. ἐπιθυμεῖ τὴν ἐξάρτησιν τῆς ἰδιοκτησίας ἢ τῆς βιομηχανίας τοῦ ἐκ τοῦ δοκοῦντος ἐνὸς ὑπουργοῦ ἢ ἐνὸς ὑπαλλήλου. Ὅσῳ ὅμως ἀναπτύσσονται, τελειοποιοῦνται καὶ συμπλέκονται αἱ κοινωνικαὶ σχέσεις, τόσῳ παρίσταται ὁ νομοθέτης μᾶλλον ὠπλισμένος, μᾶλλον λεπτομερὴς καὶ μᾶλλον ἀναγκαῖος. Ὅποια διαφορὰ περὶ τὸ πλῆθος τῶν ἀπαραιτήτων νόμων μεταξὺ τῶν ὀπισθοδρομικῶν καὶ τῶν προοδευτικῶν ἐποχῶν! Ἐὰν δὲ πάντοτε ἡ ἐλευθερία πρέπει νὰ εἶναι ὁ κανὼν, μὴ λησμονήσωμεν ὅτι ὁ νομοθέτης εἶναι ἐγγύησις περὶ τῆς κατὰ τὸ δυνατόν ἀκινδύνου χρήσεώς της.

ΤΑ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΑ ΤΗΣ ΣΕΡΒΙΑΣ.

Ἀφ' ἧς ἐποχῆς Δουχάν ὁ ἰσχυρὸς κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα ἐσχημάτισε πέραν τοῦ Αἴμου τὴν μεγάλην τῶν Σέρβων αὐτοκρατορίαν, αἱ περιπέτεια τοῦ ἔθνους τούτου ὑπῆρξαν τηλικαῦται, ὥστε, ἀποκοπέντων τῶν ἄκρων αὐτοῦ πρὸς τε τὸ μέρος τῆς Αὐστρίας καὶ πρὸς τὸ τῆς Τουρκίας, μὴ-

λις περιεσώθη τὸ κέντρον ἐν τῇ πρὸς τὴν τελευταίαν ἐπι-
κράτειαν ὑποτελεῖ ἔτι Σερβικῇ ἡγεμονείᾳ, τῆς ὁποίας ἡ ἔκ-
τασις ἀναβιβάζεται εἰς 43 555 □ χιλιόμετρα. Ὁ πληθυ-
σμός τῆς χώρας ταύτης ὑπελογίσθη κατὰ τὸ 1866 εἰς
1 300 000 κατοίκων, μεταξύ τῶν ὁποίων κατὰ τὸ 1863
ὑπῆρχον 123 χιλ. Ρωμοῦνοι μετανάσται, 2 χιλ. Ἰουδαῖοι,
17 χιλ. Βοεμοὶ καὶ 10 χιλ. ξένοι παρεπίδημοι.

Ἡ διαμοίρασις τοῦ πληθυσμοῦ τούτου συνδέεται πρὸς
τὴν ἀγροτικὴν μᾶλλον τῆς χώρας διαμόρφωσιν. Τοιουτο-
τρόπως ἐὰν ἐξαιρέσωμεν τὴν πρωτεύουσαν τοῦ Βελιγραδίου
πόλιν, ἀριθμοῦσαν 26 χιλ. κατοίκων κατὰ τὸ 1866, αἱ
δευτερεύουσαι πόλεις μικρὰν ἀνθρώπων συγκέντρωσιν μαρ-
τυροῦσιν. Πογιαρεβίτζ 6 062 κατ. Χαβάτς 5 909, Κρα-
γιουεβάτζ 4 879, Ἰαγοδίνα 3 948, Σμεδερέβο 3 907, κλπ.
Ἐπὶ τοῦ ὅλου κατὰ τὸ 1859 ὑπῆρχον ἐν Σερβίᾳ πόλεις
μὲν 37, χωρία δὲ 2 132, οἰκίαι δὲ 166 527, πρὸς ἐκάστην
τῶν ὁποίων ἐπὶ τοῦ συγχρόνου πληθυσμοῦ ἀνελόγουν 6 $\frac{1}{2}$
ἄτομα.

Ἡ ἐπικρατοῦσα ἐν Σερβίᾳ παραγωγή εἶναι κατ' ἐξο-
χὴν γεωργικὴ. Ἐὰν λάβωμεν ὡς βᾶσιν τὴν τελωνιακὴν τῆς
χώρας ἐξαγωγὴν, τὰ κυριώτερα αὐτῆς εἶδη εἶναι δημητρια-
κοὶ καρποὶ, ζῶα, δέρματα, ἔρια, ἀλλεΐμματα. Ἡ κατὰ μέσον
ἔρον ἐνιαυσία εἰς σίτον Σερβικὴ ἐξαγωγὴ ἀνῆλθεν ἀπὸ τοῦ
1866—1872 εἰς 11 766 942 στατῆρας ἢ μείζων μὲν ἐν-
τασις τῷ 1868 (35 843 940) καὶ τῷ 1867 (13 928 350),
ἢ ἐλάσσων δὲ τῷ 1866 (5 372 850) καὶ τῷ 1872 (2 492
733). Τῶν λοιπῶν δημητριακῶν καρπῶν ἡ ἐνιαυσία ἐξα-
γωγὴ ὑπελογίσθη ἐπίσης κατὰ μέσον ἔρον εἰς 2 789 228
στατῆρας, (6 185 430 κατὰ τὸ 1869 καὶ 618 108 κατὰ
τὸ 1872).

Ἐπὶ τῶν ζώων ἡ σημαντικωτέρα ἐξαγωγὴ κατὰ τὴν αὐ-
τὴν χρονικὴν περίοδον ἀφορᾷ τοὺς χοίρους, ὑπολογιζο-
μένη κατὰ μέσον ἔρον εἰς 324 329 κεφαλὰς κατ' ἔτος (469
690 τῷ 1872 καὶ 198 329 τῷ 1866). Ἀκολουθῶς ἔρ-
χονται τὰ πρόβατα καὶ αἱ αἰγες 56 250 (88 918 τῷ 1868

καὶ 31 151 τῷ 1871). Τὰ λοιπὰ κερασφόρα ζῶα ἐπίσης
κατὰ μέσον ἔρον 27 950 (42 354 τῷ 1872 καὶ 20 080
τῷ 1870). Τὰ δέρματα τῶν προβάτων καὶ τῶν αἰγῶν ὑπο-
λογίζονται εἰς 1 367 976 (1 606 395 τῷ 1872 καὶ 1 078
438 τῷ 1866), τὰ ἔρια εἰς 257 813 στατῆρας (377 589
τῷ 1866 καὶ 142 190 τῷ 1870), καὶ τὰ ἀλλεΐμματα
ἐν γένει εἰς 197 768 στατῆρας (638 333 τῷ 1866 καὶ
92 413 τῷ 1871). ()

Ἐπὶ τοῦ ὅλου ἡ γεωργικὴ, δασικὴ καὶ χειροτεχνικὴ βιο-
μηχανία διατελεῖ ἔτι εἰς νηπιώδη κατάστασιν. Μόλις τὸ
τρίτον τῆς χώρας καλλιεργεῖται διὰ τῶν ἀρχαϊκῶν τῆς
γεωργίας ὀργάνων. Ἡ μὲν ἐπικουρία τῶν λιπασμάτων
τῆς γῆς ἀγνωστος, ἐν πληρεστάτῃ δὲ χρήσει τὸ σύστημα
τῶν μακρῶν ἀγροναπαύσεων. Ἐνῶ δὲ ἡ χώρα εἶναι πε-
προικισμένη διὰ μεγαλοπρεπῶν δασῶν, καταστρέφονται
ταῦτα ἀστοχάστως καὶ, κατὰ τὸ δὴ λεγόμενον, πρὸς συλ-
λογὴν τοῦ καρποῦ κόπτεται ὁ κορμός. Ἡ μηχανικὴ τῆς
βιομηχανίας διοργάνωσις ἀνήκει οὐσιωδῶς εἰς τὸ μέλλον.
Ἐὰν ἐξαιρέσωμεν ἀποδείρας τινάς, κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ
ἥττον εὐτυχεῖς, εἰς ἐγκλιματίσιν τῆς μεταξοποιίας, τὸ λοι-
πὸν τῆς Σερβίας βιομηχανικὸν οἰκοδόμημα στερεῖται διαφέ-
ροντος.

ὑπὸ μεταλλουργικὴν ἐποψιν ἡ χώρα κέκτηται ἰδιαιτέραν
σημασίαν. Φαίνεται ὅτι μεγάλα ἐκτάσεις γαιῶν περιλαμ-
βάνουσι γαιάνθρακα, ὅστις πολλαχοῦ συγκρίνεται πρὸς τὸν

(¹) Ἐν γένει τὸ ἐξωτερικὸν ἐμπόριον τῆς Σερβίας ἠκολούθησε τὴν
ἐξῆς εἰς φράγκα ἀνάπτυξιν μεταξύ τῶν ἐτῶν 1866—1871.

Ἔτη	Εἰσαγωγὴ	Ἐξαγωγὴ	Διαμετακόμισις
1866	21 676 655	18 988 115	5 329 035
1867	26 450 745	24 812 154	7 980 752
1868	29 962 695	37 524 157	7 626 891
1869	26 336 395	33 865 709	7 192 862
1870	27 937 238	30 595 420	5 430 380
1871	27 734 789	27 627 379	7 069 373

καλλίτερον τῆς Ἀγγλίας. Δυνατὸν νὰ εἶναι ὑπερβολή, ἀλλ' εἶναι πρόδηλος ἡ μεγάλη οἰκονομικὴ δύναμις, τὴν ὁποίαν περιέχει ἡ ποιότης καὶ ἡ ἀφθονία τῆς καυσίμου ἐν τῷ τόπῳ ὕλης. Τὰ σημαντικώτερα ὑπὸ τὴν ἐποψίν ταύτην ἀνθρακωχα στρώματα περιλαμβάνονται ἐντὸς τοῦ τμήματος Βα- νάτ, διέρχονται τὴν κοίτην τοῦ Δουνάβεως καὶ ἐκτείνονται εἰς ἰκανὴν ποσότητα □ χιλιομέτρων. Τὸ ἀνθρακωρυχεῖον Δόμβρα περιλαμβάνει 70 000 □ στρέμματα, περιέχει φλέ- βας πάχους $1 \frac{30}{100}$ — $1 \frac{50}{100}$ μέτρ. καὶ ὑπόσχηται ἡμερησίαν παραγωγὴν 150 τόνων διὰ δαπάνης δρ. 5 $\frac{50}{100}$ κατὰ τόνον.

Τὰ λοιπὰ τῆς χώρας μεταλλικὰ ἀποταμιεύματα εἶναι ἐπίσης σπουδαῖα (σίδηρος, μόλυβδος, χαλκός, ἀργυροῦχος μόλυβδος, ψευδάργυρος κλπ.) καὶ περιμένουσι τὸν δυνάμε- νον ἐπιτυχῶς νὰ τὰ καλλιεργήσῃ. Τίς ὁ δυνάμενος οὗτος; Ἐρωτήσατε τὴν Ἑλληνικὴν πείραν, διότι εἶναι πολὺ δύσκο- λον συνάντημα ὁ ἀληθὴς, καὶ ἐν τούτοις ἐκ τῶν οὐκ ἄνευ, συνεταιρισμὸς τοῦ κεφαλαίου καὶ τοῦ ἐπιχειρηματικοῦ πνεύ- ματος. Ποιητέον ὅμως σπουδαίαν τινα ἐξαίρεσιν ὑπὲρ τῆς Σερβικῆς μεταλλουργίας, διότι ἀνεξαρτήτως τῆς ὑπὸ τῆς Κυβερνήσεως ἐκμεταλλεύσεως τῶν ἀνθρακωρυχείων τοῦ Ὁ- ραχιέ καὶ τοῦ ἐν Ποδριγνέ μεταλλείου ἀργυροῦχου μολύβ- δου, καλλιεργοῦνται καὶ ὑπὸ ἰδιωτῶν ἐν Πογιαρεβίτζ με- ταλλεῖα μολύβδου καὶ ψευδαργύρου, τὸ δεύτερον τῶν ὁποίων κατὰ τὸ 1864 παρήγεν 500—600 στατῆρας κατὰ μῆνα.

Ἐπὶ τὴν ἐποψίν τῆς συγκοινωνίας ἡ Σερβία στερεῖται μὲν τῆς θαλάσσης, ἀλλ' ἔχει εἰς τὴν διάθεσίν της μίαν τῶν μεγίστων τῆς Εὐρώπης ὑδατίνων ἀρτηριῶν, τὸν Δούναβιν, σὺν αὐτῷ δὲ καὶ ἄλλους ἀξιολογωτάτους ποταμοὺς, ἡ πλώϊ- μος τῶν ὁποίων ιδιότης πρέπει νὰ συνδυασθῇ πρὸς τὰς ἤδη ἀπὸ τοῦ 1861 γενομένας ἐπὶ τεχνητῶν διωρύγων (422) σπουδαίας ἀπαρχάς. Ὁ σιδηροδρομικὸς σύνδεσμος τῆς Ἀνα- τολῆς μετὰ τῆς Δύσεως διὰ τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τῆς Κων- σταντινουπόλεως καὶ τῆς Θεσσαλονίκης κέκτηται ὡς ἀναγ- καίαν βάσιν τὴν Σερβικὴν ἡγεμονεῖαν. Οὕτως οἱ σιδηρόδρομοι αὐτῆς περιβάλλονται ὁσημέραι μέγιστον διαφέρον, αἱ δὲ δι-

πλωματικαὶ περιπλοκαὶ καὶ αἱ μεταξὺ τῆς ὑποτελοῦς καὶ τῆς κυριάρχου ἐπικρατείας διαφοραὶ ταχέως θέλουσι ὑποχωρήσει εἰς τὴν ἀνάγκην τῶν οἰκονομικῶν πραγμάτων. Αἱ λοιπαὶ τῆς ἐπικρατείας ὁδοὶ ἐξετείνοντο κατὰ τὸ 1867 εἰς 1854 χιλιόμετρα· ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις δὲ τοῦ εἰδικοῦ τῆς χώρας ὑπουργείου ἐπὶ τῶν δημοσίων ἔργων τὸ σύμπλεγμα τῆς χερσαίας ταύτης συγκοινωνίας σταθερῶς τελειοποιεῖται.

Ἡ κατάστασις τῆς παιδείας ἐν Σερβίᾳ (1863) εἶναι ἀνά- λογος πρὸς τὴν λοιπὴν τῆς χώρας ἀνάπτυξιν. Ὁ μηχανισμὸς τῆς διαδόσεως τῶν φώτων σύγκειται ἐκ πέντε τμη- μάτων· α') κατωτάτη ἐκπαίδευσις (318 σχολεῖα μετὰ 13 563 μαθητῶν)· β' καὶ γ') μέση καὶ ἐπαγγελματικὴ ἐκπαί- δευσις (10 σχολεῖα μετὰ 1854 μαθητῶν)· δ') ἀνωτάτη ἐκ- παίδευσις διὰ τριῶν Σχολῶν (Ἀκαδημία), ἧτοι τῶν ἐπιστη- μῶν, τῆς φιλοσοφίας καὶ τῆς νομικῆς (179 μαθηταί)· ε') στρατιωτικὴ ἐκπαίδευσις ἐν τῷ εἰδικῷ κατ' αὐτὴν σχολεῖῳ (ὀργανισθέντι τῷ 1850) εἰς κατάρτισιν ἀξιωματικῶν, ἰδίως τῶν τεχνικῶν ὄπλων (48 μαθηταί). Ἐν γένει ἡ ἐπὶ τοῦ πληθυσμοῦ παιδευτικὴ διαμοίρασις ἔχει ὡς ἑξῆς· ἐπὶ μὲν τῶν σχολείων ὡς 1 : 3 310, ἐπὶ δὲ τῶν μαθητῶν ὡς 1 : 70.

Ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς τῆς Σερβίας ἀποτελεῖται ἐκ μονίμου καὶ μὴ μονίμου στρατοῦ. Ὁ πρῶτος, συγκείμενος κατὰ τὸ 1863 ἐκ 4 χιλ. ἀνδρῶν (3 000 πεζικὸν, 350 ἵπ- πικὸν καὶ 650 πυροβολικὸν), εἶναι πολὺ κατώτερος τοῦ ἡμί- σεως Ἑλληνικοῦ καὶ χρησιμεύει ἀπλῶς ὡς σκελετὸς τῆς μεγάλης ἐθνικῆς στρατιᾶς, τὴν ὁποίαν ὁ τόπος εἰς πρῶτον σημεῖον ἀντλεῖ ἐκ τοῦ σώματος τοῦ λαοῦ μετὰ κανονικό- τητος καὶ ἀκριβείας, τὴν ὁποίαν οἱ ἐν Ἀθήναις πολιτευόμε- νοι ὄφειλον βαθέως νὰ μελετήσωσιν ἀπὸ τῆς 29 Αὐγού- στου 1861, ὅτε οἱ Σέρβοι ἔλυσαν δι' ἑαυτοὺς, νομοθετικῶς ἅμα καὶ πρακτικῶς, τὸ ζωτικὸν αὐτὸ διὰ τοὺς μικροὺς πλη- θυσμοὺς ζήτημα· ἀπῶς τοῦτέστι ἐν δεδομένῃ περιστάσει δύνανται οὗτοι νὰ παρατάξωσιν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μεγάλην ἀνδρῶν ποσότητα ἀνευ ἀδιακόπου ἐν καιρῷ εἰρή- γης ἐξαντλήσεως τῶν οἰκονομικῶν τῆς ἐπικρατείας πόρων.»

Ἡ Σερβικὴ ἐθνοφρουρὰ διαιρεῖται εἰς δύο σώματα (βάν), διακρινόμενα ἀπ' ἀλλήλων ἐκ τοῦ ὅτι τὸ πρῶτον εἶναι εὐκίνητοτερον τοῦ δευτέρου, ἐπομένως ὑπόκειται εἰς συνεχέστερα στρατιωτικὰ γυμνάσια, καὶ διαιρεῖται εἰς 6 μοίρας, ἀντιστοιχοῦσας πρὸς τὰς διοικητικὰς τῆς ἐπικρατείας διαιρέσεις, διαχωριζομένης ἐκάστης μοίρας εἰς πεζικόν, πυροβολικόν, ἵππικόν καὶ μηχανικόν. Ὅλοι οἱ πολῖται ἀπὸ τοῦ 20—50 ἔτους τῆς ἡλικίας, ἐξαιρουμένων τῶν κληρικῶν καὶ τῶν ἀνικάνων, ἀνήκουσιν εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς ἐθνοφρουρᾶς. Ἐπειδὴ δ' ἐν τῇ ἡλικίᾳ ταύτῃ ὑπολογίζονται 150 χιλ. περίπου ἀτόμων, τὸ τρίτον αὐτῶν (50 χιλ. ἄνδρες) ἀποτελεῖ τὸ εὐκίνητοτερον σῶμα τῆς ἐθνοφρουρᾶς, αἱ δὲ λοιπαὶ 100 χιλ. τὸ δυσκίνητοτερον. Εἰς πρώτην λοιπὸν πρόσκλησιν εἶναι ἔτοιμοι πρὸς πόλεμον 54 χιλ. ἄνδρες (μετὰ τοῦ μόνιμου στρατοῦ), κατὰ πάντα καλῶς ὀργανισμένοι εἰς ἐπιστήμην, τέχνην, πειθαρχίαν καὶ παντὸς εἴδους ἐφόδια, ἐντὸς δὲ ὀλίγων ἐβδομάδων ἕτεροι 75—100 χιλ.

Τὰ ἔσοδα καὶ ἔξοδα τῆς Σερβικῆς ἐπικρατείας παριστῶσι τὸ ἀξιοπαρατήρητον φαινόμενον, ὅτι ἀγνοεῖ ἢ κατ' αὐτὰ οἰκονομία τὴν βοήθειαν τῶν ἐθνικῶν δανείων. Μόνον κατὰ τὸ 1862 ἐψηφίσθη δάνειον 300 χιλ. δουκάτων, πραγματοποιηθὲν δὲ κατὰ μικρὸν αὐτοῦ μέρος, ἐξωφλήθη εὐθὺς μετ' ὀλίγον. Ὁ προϋπολογισμὸς τῆς Σερβικῆς ἐπικρατείας (ἀρχόμενος ἀπὸ τῆς 1 Νοεμβρίου καὶ λήγων τῇ 31 Ὀκτωβρίου) διὰ τὸ ἔτος 1872—1873 συγκεφαλαιοῦται μὲν εἰς δραχμὰς 16 795 161, ἀναλύεται δὲ ὡς ἑξῆς εἰς φορολογικὰ γρόσια (= 45 λεπτά).

Α'. Ἐσοδα. — Ἐν πρώτοις παρίσταται ὁ προσωπικὸς φόρος (18 400 000 γρ.), τὸν ὁποῖον πληρόνουσι 255 947 ἄτομα· ἀκολούθως ἔρχονται οἱ τελωνιακοὶ δασμοὶ (5 200 000), οἱ ἐπὶ τῆς καταναλώσεως φόροι (1 300 000), τὰ δικαστικὰ τέλη (1 200 000), τὰ δημόσια κτήματα (800 χιλ. ἐν οἷς τὰ μεταλλεῖα λογίζονται ἀντὶ 200 000), τὸ ἐκ τοῦ ἄλατος εἰσόδημα (750 χιλ.), ἡ πιστωτικὴ τράπεζα (600 χιλ.), ἡ Κυβερνητικὴ τυπογραφία (400 χιλ.), ἡ μεταγραφὴ

(400 χιλ.), ἡ τηλεγραφία (400 χιλ.), ἡ ταχυδρομία (350 χιλ.), τὸ ἐκ τοῦ καπνοῦ εἰσόδημα (250 χιλ.), οἱ πρὸς τὴν ἐπικράτειαν ὀφειλόμενοι τόκοι (200 χιλ.), ὁ ἐπὶ τῶν ὑπηρετῶν φόρος (120 χιλ.), ὁ ἐπὶ τῶν δασικῶν προϊόντων (50 χιλ.), τὸ εἰσόδημα τοῦ ἐθνικοῦ ἵπποφορβείου (50 χιλ.), ὁ ἐπὶ τῶν ἰδιωτικῶν μεταλλείων φόρος (24 χιλ.), ὁ ἐπὶ τῶν Βοεμῶν (20 χιλ.). Τέλος οἱ ἑκτακτοὶ πόροι τῆς ἐπικρατείας 4 940 000 γρ.

Β'. Ἐξοδα. — Τὴν σημαντικωτέραν μερίδα, ὅπως ἀπανταχοῦ οὕτω καὶ ἐν Σερβίᾳ, ἀπορροφᾷ τὸ στρατιωτικόν (11 049 208 γρ.). Ἀκολουθεῖ ἡ ἐσωτερικὴ διοίκησις (6 668 756), ἡ ἐκπαίδευσις καὶ ἡ ἐκκλησία (4 022 508), ἡ δικαιοσύνη (3 259 674), ἡ οἰκονομικὴ διαχείρησις (2 314 978 ἐν οἷς 298 776 διὰ τὸ ἐλεγκτικὸν συνέδριον), αἱ ἑκτακτοὶ ἀνάγκαι (1 760 000), τὰ δημόσια ἔργα (1 616 378), ὁ ἡγεμῶν (1 200 000), ὁ φόρος τῆς πρὸς τὴν Τουρκίαν ὑποτελείας (1 176 255), ἡ διπλωματία (989 092), τὸ ταμεῖον τῶν συντάξεων (939 210), τὸ συμβούλιον τῆς ἐπικρατείας (448 160), ἡ ἐθνικὴ ἀντιπροσωπεία (240 000), ἡ εἰσφορὰ πρὸς τὸν Πατριάρχην Κωνσταντινουπόλεως (5 040).

Ὁμολογῶ ὅτι ἡ σύγκρισις μεταξὺ τοῦ Σερβικοῦ καὶ τοῦ Ἑλληνικοῦ προϋπολογισμοῦ κινεῖ ἰδιαιτέρως τὴν προσοχὴν μου. Ὑπάρχουσι παρ' ἡμῖν δαπάναι, τὰς ὁποίας ἠδύνατό τις νὰ λεπτύνη κατὰ τὸ Σερβικὸν σύστημα, χωρὶς ἐντεῦθεν νὰ προσβληθῇ ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν φιλοτιμία. Μήπως καὶ ἡ Ἀγγλία αὕτη πρό τινων ἐτῶν δὲν κατέφυγε πρὸς λύσιν τοῦ Ἴρλανδικοῦ τῆς ἰδιοκτησίας ζητήματος εἰς τὴν μελέτην τῶν ἐν ταῖς ἀπωτάταις χώραις συμβαινόντων; Ἀλλὰ τὴν σύγκρισιν ταύτην δὲν ἐπιτρέπει ὁ χρόνος τῆς προκειμένης μελέτης. Δι' ὅσους ἀναγνώστας τὸ πνεῦμα τῆς συνεχείας εἶναι εὐάρεστος ὁδηγός, ἀρκεῖ ἡ παραπομπὴ εἰς τὰς σελ. 221 καὶ ἐπ. 280 καὶ ἐπ. τοῦ προηγουμένου τόμου τῆς Οἰκονομικῆς Ἐπιθεωρήσεως, ἐν αἷς ἱκανὰ δίδονται ἐνδεικτικὰ στοιχεῖα ἀτομικῆς ἐκάστῃ συγκρίσεως.

Ἐν μόνον θέμα δὲν δύναμαι νῦν ὑπὸ τὴν ἔποψιν ταύτην νὰ παραλείψω. Εἶναι ἡ πτέρνα τῶν Ἑλληνικῶν οικονομικῶν. Ἐνῶ ὁ Σερβικὸς προϋπολογισμὸς παριστᾷ περίσσευμα 11 741 γροσίων, οἱ Ἑλληνικοὶ ζῶσιν ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος διὰ δανείων. Οἰκονομικὸς κίνδυνος πρώτης τάξεως! Ἡ ἰσορροπία τῶν προϋπολογισμῶν δὲν εἶναι τέχνη ἀριθμητικῆ, ἵνα τὴν ἐπαγγέλληται τις τόσον εὐθὺς ὡς, ὅσον ἡ οικονομικὴ ἐμπειρικὴ πολλάκις ἀπέδειξεν ἐν Ἑλλάδι. Ἐπιπρίων καὶ πόσων ὄρων στηρίζεται ἡ πραγματικὴ καὶ κανονικὴ μεταξὺ δημοσίων ἐσόδων καὶ ἐξόδων ἰσορροπία, δύνανται νὰ μαρτυρήσωσιν ἡ ὅσοι ἔχουσι τὴν εὐκολίαν νὰ ἴδωσι τὸ οικονομικὸν βάραθρον πρὶν φθάσωσι εἰς τὸ χεῖλος, ἡ ὅσοι ἔχουσι τὴν ἀτυχίαν νὰ ἐξέλθωσι συντετριμμένοι ὑπὸ τὸ βάρος τῶν κοινωνικῶν καταστροφῶν, τὰς ὁποίας πάντοτε αἱ οικονομικαὶ συμφοραὶ κυφοροῦσι.

ΕΡΓΑΤΙΚΗ ΣΥΜΠΡΑΞΙΣ.

Ὅταν κατὰ τὸ 1870 ἡ ἐταιρία τοῦ ἐργατικοῦ λαοῦ «*Αὐτοβοήθεια*» ἠνέφξεν ἐν Ἀθήναις παρὰ τὴν ὁδὸν Καλαμιώτου τὸ παντοπωλεῖον τῆς ὑπὸ τὰς εὐλογίας τοῦ ἀγιάζοντος τὴν ἐπιχείρησιν ἱερέως καὶ τὰς εὐχὰς τῶν παρισταμένων συνεταίρων, ἡ ἰδέα τῆς ἀπὸ κοινοῦ συλλήβδην ἀγορᾶς τῶν πρώτων ἐφοδίων τῆς ζωῆς καὶ τῆς διανομῆς αὐτῶν κατόπιν εἰς τὰ μέλη τοῦ συνεταιρισμοῦ ἀναλόγως τῶν ἀναγκῶν καὶ τῶν ἰδιαιτέρων ἐκάστου πόρων ἐφάνη εἰς ὅλους ἐξόχως γόνιμος, ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις κοινωνικῆς ἅμα καὶ ἀτομικῆς ὠφελείας. Ἡ ἐταιρία εἰσηλθεν εὐρώστως εἰς τὸ ἐνεργητικὸν στάδιον δι' 26 τὸ πρῶτον συντρόφων, οἵτινες ταχέως ἀνεβιβάσθησαν εἰς 200 περίπου. Μετ' ὀλίγον κατέλαβε κεντρικωτέραν τῶν Ἀθηνῶν θέσιν παρὰ τὸν ναὸν τῆς Καπνικαρέας, αἱ πωλήσεις τοῦ καταστήματός τῆς

ἀνεπτύσσοντο ὁσημέραι, ἡ δὲ ὑπόληψις τῆς, ἀνάλογος πρὸς τὸν βαθμὸν τῆς ἐπιτυχίας, μετέδιδεν εἰς τὴν ἐργατικὴν τάξιν εἶδός τι ἐνθουσιασμοῦ.

Τότε ἀνεφάνησαν τρία ἐναντία ρεύματα εἰς τὴν τελικὴν τοῦ ἔργου ἀποκατάστασιν. 1) Ὑπερηκοντίσθη ἐν τῇ φαντασίᾳ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ λαοῦ ὁ βαθμὸς τῆς ἐν τῷ μέλλοντι εὐοδώσεως. Ἐνῶ βεβαίως ἦτο ἀγαθὸν σύμπτωμα ἡ πανταχόθεν ἐν τοῖς ἐταιρικοῖς καταλόγοις συρροή, ἀφ' ἑτέρου ἡ κίνησις αὕτη περιελάμβανε πολλάκις λίαν ἀνόμοια στοιχεῖα, ἐπὶ τῶν ὁποίων ἡ συνεννόησις δὲν ἔπρεπε νὰ θεωρηθῆ ὡς τὸ εὐκολώτατον τοῦ κόσμου κατόρθωμα. 2) Ἀντίπραξις συστηματικῆ τῶν μικρῶν παντοπωλῶν, οἵτινες καθ' ὅσον ἡ πελατεία των ἠλαττοῦτο ἢ ἦτο κίνδυνος νὰ ἐλαττωθῆ, κατὰ τοσοῦτον ἀπέβαινον δυσχρηστώτεροι πρὸς τὴν τάξιν δὲ ταύτην ἐνωρὶς συνησπίσθη καὶ ἡ τῶν μικρῶν τοκιστῶν, διότι, οὔσα ἡ Ἀυτοβοήθεια καὶ δανειστικὴ ἐταιρία, συνηγωνίζετο πρὸς αὐτοὺς διὰ τῶν μικρῶν τῆς τόκων. 3) Παρελθούσης τῆς πρώτης ἐτησίης ἐταιρικῆς περιόδου, ἐγένοντο νέαι τοῦ διοικοῦντος προσωπικοῦ ἐκλογαί. Ἀναδειχθέντος δὲ τότε διευθυντοῦ ἐνὸς καθηγητοῦ (!), ἐν τὸς ὀλίγου ἐτέθη οὗτος ἐκτὸς τῆς ὑπηρεσίας, τὴν ὁποίαν ἐπαναληφθεῖσα ἡ ἐκλογή παρέδωκε εἰς τὰς χεῖρας στρατιωτικοῦ ταγματάρχου (!). Ὁ πρῶτος ἠννόει τὴν διοίκησιν τῶν ἐταιρικῶν ὑποθέσεων κατὰ τὸ σύστημα τῶν σχολείων, ὁ δεύτερος κατὰ τὸ σύστημα τῶν στρατώνων. Ἀπέναντι ἀμφοτέρων οἱ μικροὶ ἐργάται, εἰς οὓς ἡ ἐταιρία εἶχε ἐμπιστευθῆ τὴν πρώτην αὐτῆς ζωὴν, ἦσαν ἀπίρως προτιμότεροι. Ἐπειδὴ προήρχοντο ἐκ τῆς κυρίας καὶ ἀρχικῆς τῶν ζηλωτῶν τοῦ λαϊκοῦ συνεταιρισμοῦ ομάδος, ἡ ἰκανότης των ἀνεπληροῦτο ἐκ τοῦ ζήλου αὐτῶν. Δὲν δύναμαι δὲ νὰ λησμονήσω τὴν αὐταπάρησιν, μεθ' ἧς οἱ ἀφανεῖς οὔτοι ἄνθρωποι, καὶ τοὶ πολλὰς σχέσεις διαθέτοντες ἐν τῇ πλειοψηφίᾳ τῆς ἐταιρίας, ἐπεζήτησαν τὴν ἐναπόθεσιν τῆς διευθύνσεως αὐτῆς εἰς χεῖρας κρεττόνων ἑαυτῶν διαδόχων.

Ὅπως καὶ ἂν ἔχη, τὸ συνεργατικὸν παντοπωλεῖον τῆς

«Αὐτοβοηθείας,» διαρκέσαν 1 $\frac{1}{2}$ περίπου ἔτος, ἐνήργησε κυκλοφορίαν περί τὰς 60 χιλ. δραχμῶν· ἀρχίσαν δὲ δι' ἡμερησίων πωλήσεων εἴκοσι δραχμῶν, ταχέως ἔφθασε τὰς τεσσαρακονταδράχμους καὶ μετ' οὐ πολὺ τὰς διακοσιοδράχμους, ἵνα κατόπιν εἰσέλθῃ εἰς τὸ στάδιον τῆς παρακμῆς, τὴν ὁποίαν ἐπέσπευσεν ἡ μεγάλη τοῦ ὑπηρετικοῦ προσωπικοῦ ἀπιστία, ἡ ἀνακάλυψις τῶν καταχρήσεων τῆς ὁποίας ἀπεγοήτευσεν εἰς τοιοῦτον τρόπον τὴν ἐπιχειρήσιν, ὥστε ἀπέληξεν εἰς τὴν τελείαν τοῦ παντοπωλείου κατάργησιν. Ὁ μὲν κλονισμὸς ὑπῆρξε μέγας, ὁ δὲ συνεταιρισμὸς, περιορισθεὶς εἰς τὸ ἕτερον μέρος τῶν ἐργασιῶν του, τὸ δανειστικόν, περιήλθε βαθμηδὸν εἰς μαρασμὸν ὑπὸ τὸ βάρος τῆς ζημίας καὶ τῆς ματαιώσεως τῶν πρώτων εὐχῶν. Ἄλλ' ἐνῶ ἐκ διαφόρων τελευταίων συμπτωμάτων ἔχω δι' ἐλπίδος, ὅτι ἡ ζωὴ δὲν ἐγκατέλειψε τὸν κοινωνικὸν τοῦτο παρ' ἡμῖν ὀργανισμὸν, ὁμολογητέον ὅτι τὸ σπουδαιότερον ποσὸν τῶν παθημάτων αὐτοῦ ὀφείλεται εἰς τὴν διευθυντικὴν ἀνικανότητα τῆς ἐπιχειρήσεως. Ὁ ἐνθουσιασμὸς δὲν ἀρκεῖ. Ὁδηγεῖ μὲν ὑμᾶς εἰς τὸ καιριώτερον τοῦ ἀγῶνος σημεῖον, μόνῃ ὁμῶς ἢ ἱκανότης καὶ ἡ ἐμπειρία ἐξασφαλίζουσι τὸ ὀριστικὸν ἀποτέλεσμα.

Ἡ ἀμαρτία αὕτη εἶναι κοινὴ εἰς ὅλους τοὺς συνεταιρισμοὺς τῆς ἐργατικῆς συμπράξεως. Ἀπαντᾶται καὶ ἐν τῇ Ἀγγλίᾳ αὐτῇ, ἐν ἣ, ὡς γνωστὸν, ἡ ἐργατικὴ τῆς συμπράξεως ἰδέα ἔλαβε τὴν μείζονα ἀνάπτυξιν καὶ τὸ ἐπισημότερον τῆς ἐπιτυχίας δίπλωμα. Κατὰ τὸ 1872 συνέστησαν 112 νέοι συνεταιρισμοὶ καὶ διελύθησαν 218. Ὁ λόγος ἀπλούστατος. Οἱ συνεταιρισμοὶ οὗτοι δὲν εἶναι εὐκόλοι εἰς τὴν πληρωμὴν προσηκόντων μισθῶν πρὸς εὔρεσιν ἱκανῶν διοικητῶν. Ἐπικρατεῖ αἰσθημά τι φιλανθρωπικὸν ἀφ' ἐνός καὶ ἐγωϊστικὸν ἀφ' ἑτέρου· ἀμφότερα πόλέμια εἰς τὴν τελικὴν τῆς λαϊκῆς συνεργασίας νίκην. Ὅτι ἡ κυριώτερα τῆς ἀποτυχίας αἰτία ὀφείλεται εἰς τὴν ἔλλειψιν ἀποχρώσεως ἱκανότητος, ἀπόδειξις ἢ ἐταιρία τῆς «Κοινοῦτος Κηφισιάς», ἥτις, ὀργανισθεῖσα τὸ ἐπόμενον τῆς «Αὐτοβοηθείας» ἔτος, λειτουργεῖ ἐκ-

τοτε κανονικῶς καὶ ὀσημέραι ἀκμάζει, διατηροῦσα τὴν συγκοινωνίαν ἀπὸ Ἀθηνῶν εἰς Κηφισίαν καὶ δανείζουσα τὰ μέλη αὐτῆς, χωρὶς οὐδὲ ἡ κατάστασις τῶν χωρικῶν στοιχείων τῆς, οὐδὲ ὁ κατ' αὐτῆς πόλεμος τῶν ἐξοχικῶν τοκογλύφων νὰ διασειῶσι αὐτὴν, μόνον καὶ μόνον διότι ἔτυχεν ἱκανῆς κατὰ σ υ ν ἔ χ ε ι α ν διευθύνσεως.

Βεβαίως ὁ ἐγκληματισμὸς τῆς ἰδέας τοῦ ἐργατικοῦ συνεταιρισμοῦ ἐν Ἑλλάδι εὐρίσκεται ἀπέναντι δυσκολιῶν, τὰς ὁποίας ἄλλοι λαοὶ ἴσως ἀγνοοῦσι. Τοιοῦτοτρόπως δὲν δύναμαι νὰ παρασιωπήσω τὴν πονηρὰν γλῶσσαν, τὴν ὁποίαν κατὰ τὰς παραμονὰς πολιτικῶν ἐκλογῶν μετῆλθον τινές, ἀν καὶ εἰς μάτην, πρὸς τινα τῶν κυριωτέρων προσώπων τῶν Ἀθηναϊκῶν τοῦ Λαοῦ συνεταιρισμῶν. Ἴσως καὶ τὸ ἀψίκορον τῶν μεσημβρινῶν κλιμάτων δὲν πρέπει νὰ θεωρηθῇ παρ' ἡμῖν ὡς ἀδιάφορος αἰτία, καὶ μολαταῦτα ἐν τῇ οἰκονομικῇ τοῦ ἐργατικοῦ συνεταιρισμοῦ βάσει ὑπάρχει τοσαύτη δύναμις, ὥστε βαθμηδὸν ἡ οἰκονομικὴ ἀνατροφή τοῦ λαοῦ θέλει ὑπερπηδῆσαι ὅλα τὰ προσκόμματα. Αὐτὰ τὰ παθήματα τῶν δοκιμασθέντων παρ' ἡμῖν συνεταιρισμῶν θέλουσι καταστῆ διδακτικά. Ἐθεώρησα οὕτω σημαντικώτατον σύμπτωμα τὴν ζωηρὰν πάλην, τὴν ὁποίαν τὰ οἰκονομικὰ στοιχεῖα τῆς ἐν Ἀμαρουσίῳ π. χ. ἐταιρίας τοῦ Λαοῦ ἀντέταξαν κατὰ τῶν κληρικῶν ἰδεῶν, αἵτινες πρὸς οἰκοδομὴν ναοῦ χωρητικότητος πόλεως ὀλοκλήρου ἐπωφθαλμίουν ἐπὶ τῶν μικρῶν τῆς ἐταιρίας κεφαλαίων.

Ἐὰν, λογιζομένων ὅλων τῶν ὑπὲρ καὶ κατὰ, συγκριθῶσιν αἱ περιπέτειαι τῶν ἐργατικῶν τῆς Ἑλλάδος ἐνώσεων πρὸς τὰ παθήματα τῶν τελευταίων συνεταιρισμῶν, τοὺς ὁποίους διωργάνωσεν ἡ ἀνωτέρα τῶν κεφαλαιούχων καὶ τῶν προϊσταμένων ἀστῶν τάξις, οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἐκεῖναι εἶναι καὶ μικρότεραι καὶ συγγνωστότεραι. Ἡ παρατήρησις αὕτη κέκτηται μεγάλην οἰκονομικὴν ἄμα καὶ πολιτειακὴν σημασίαν. Ἀπαιτεῖται πάντοτε ποσότης τις δοκιμασιῶν εἰς ὅλα τὰ στάδια τῆς δραστηριότητος, ποσότης τις εὐρωστίας εἰς πνεῦμα, καρδίαν καὶ θέλησιν. Ὁ ἐργα-

τικός λαός της Ελλάδος είναι καλῶς κατὰ τοῦτο πεπρωτισμένος. Ἐάν τῷ καθυστερῇ ἢ σχετικῇ ἐκπαίδευσιν, ἢ πείρᾳ δὲν εἶναι μικρὸς διδάσκαλος. Οἱ λαοὶ δὲν εἰσέρχονται δι' ἐνὸς πηδήματος εἰς τὴν ἐμπροσθοφυλακὴν τῆς βαδίζουσας ἀνθρωπότητος. "Οχι! Ἡ ἰδέα τοῦ συνεταιρισμοῦ περιεπλάκη ἐν Ἑλλάδι, ἀλλὰ δὲν κατεστράφη. "Όταν τεθῇ κατὰ μέρος ἡ ἀτεχνία καὶ ἡ ἀκηδία, ἡ πονηρία καὶ ἡ κατὰχρησις, τότε ὅλοι θὰ συνομολογήσωσι τί ἡ ἱστορία οὐδέποτε συνεχώρησεν εἰς τὰ ἔθνη. Πρέπει νὰ τὸ σημειώσω; **Εἶναι ἡ ἀποθάρρυνσις.**

"Ἰνα δώσω δεῖγμα τῆς ἐπιμονῆς, ἣτις διακρίνει τοὺς προοδευτικοὺς λαοὺς, ἀρκεῖ ἡ οἰκονομικὴ τῆς Ἀγγλίας ἱστορία ἐπὶ τοῦ θέματος αὐτοῦ ἀκριβῶς, τὸ ὁποῖον πρόκειται. Ἀπὸ τῆς πέμπτης δεκαετηρίδος τοῦ παρόντος αἰῶνος, ὅτε τὸ οἰκονομικὸν τῆς ἐργατικῆς συμπράξεως ρεῦμα ἀνεφάνη, μέχρι τοῦ 1873, μὴ λαμβανομένων ὑπ' ὄψιν τῶν ἐν τῷ χρονικῷ τούτῳ διαστήματι διαλυθέντων συνεργατικῶν συνδέσμων, 955 τοιοῦτοι ἐξήλθον ἐν τῇ κυρίως Ἀγγλίᾳ νικηταί, λειτουργοῦντες μετὰ κανονικότητος ἀξιοθαυμάστου. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1872 ἐντὸς 748 τοιούτων συνεταιρισμῶν περιλαμβάνοντο πλέον τῶν 300 χιλ. ἀτόμων, πλέον τῶν 78 ἑκατομ. δραχμῶν εἰς κεφάλαια, πλέον τῶν 324 ἑκατομ. δραχ. εἰς ἐπιχειρηματικὴν κίνησιν καὶ πλέον τῶν 22½ ἑκατομ. δραχ. εἰς κέρδη.

Δὲν δύναμαι νὰ ἀποφύγω τὴν ἐν ἔτει 1873 οἰκονομικὴν κατάστασιν τοῦ πατριάρχου τῶν συνεταιρισμῶν τούτων, τὸν ὁποῖον κατὰ τὸ 1864 ἴδρυσαν ἑπτὰ ἐν Rochdall πτωχοὶ ὕφαινοι εἰς αἰωνίαν ἀπόδειξιν τῆς δυνάμεως, τὴν ὁποίαν ἡ Θεία Πρόνοια ἐνεφύτευσεν εἰς τὴν ἀτομικὴν πρωτοβουλίαν, ὅταν αὕτη συνασπίζεται ὑπὸ τὴν σημαίαν τῆς συνεργασίας. "Όσοι εἰς τοιαῦτα ἐπιχειρήματα ἐνόμισαν ὡς ἀναπόφευκτον τὴν μεσολάβησιν τῆς Πολιτείας, εὕρισκουσιν οὕτω τὴν μεγίστην τῶν διαψεύσεων ἐν ταῖς ἐπομένοις ἀριθμοῖς. Κατὰ τὸ τέλος τοῦ 1873 περιελάμβανεν ὁ συνεταιρισμὸς οὗτος 7021 μέλη, εἶχε κεφάλαιον 4557553 δραχμῶν (ἐξ ὧν

1225008 εἰς κτήματα ἢ καταστήματα καὶ 1322143 εἰς μετοχὰς ἄλλων ἐταιριῶν, ἠγόρασε πραγματείας ἀντὶ δρ. 7138461, ἐπώλησε, ὁμοίας ἀντὶ δρ. 8041937, ἐποίησατο δὲ κέρδη δρ. 894815, ἐκ τῶν ὁποίων 815914 διανεμήθησαν εἰς τοὺς συνεταιροὺς, 7284 εἰς μὴ συνεταιροὺς (¹) καὶ 21467 εἰς ἐκπαίδευσιν.

Τῇ ἀληθείᾳ ὅταν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν ἐν τῇ κυρίᾳ τῆς συνεργατικῆς ἐταιρίας ἰδέα, πρὸ πάντων δὲ ἐπὶ τοῦ καταναλωτικοῦ ταύτης χαρακτήρος (διότι ὑπάρχει καὶ παραγωγικὴ καὶ δανειστικὴ συνεργασία), ὅταν λάβῃ τις ὄψιν τὴν συγκρότησιν μεγάλων καὶ συμπαγῶν ἐταιρικῶν ὁμάδων, ἀγοραζουσῶν ἐκ πρώτης κατὰ τὰ ἐνόητα χεῖρὸς μεγάλης ποσότητος τῶν συνηθῶν τῆς ζωῆς ἐφοδίων, ἵνα κατόπιν τὰ άτομα τῶν ὁμάδων προμηθεύωνται αὐτὰ ἐκ τοῦ κοινοῦ τῆς ἐταιρίας καταστήματος εἰς τὰς γενικὰς τῆς ἀγορᾶς τιμὰς, ἕκαστος ἐννοεῖ τὴν βαθμηδὸν εὐρείαν πρὸς τὸ κέρδος ἐπίδοσιν τοιοῦτου ἐπιχειρήματος. Ἐκ τῆς ἀπλῆς ταύτης ἰδέας ἐξήλθεν ἡ ἐπιτυχία τοῦ ἐν Rochdall συνεταιρισμοῦ, καθὼς καὶ τῶν παρακολουθησάντων τὰ ἐντιμα ἔχνη του.

Ἡ τελικὴ ἀνάπτυξις ἀπέληξεν εἰς τὴν συγκέντρωσιν τῶν πλείστων ἐφοδίων τῶν συνηθεστέρων τῆς βιωτικῆς ἀναγκῶν. Ζωοτροφίαι, ἐνδυμασίαι, ὑποδήματα, ἐργαλεῖα, ἀνθρακες, ποτὰ, δι' ὅλης τῆς ποικιλίας τῶν λοιπῶν τοῦ νεωτέρου βίου μέσων, ὅλα ἔχουσι τὸν κανονικὸν αὐτῶν τρόπον

(¹) Ἡ ἐταιρία δίδει ἐκ τῶν κερδῶν αὐτῆς μέρος καὶ πρὸς τοὺς μὴ συνεταιροὺς ἐκ τῶν καταστημάτων τῆς ἀγοραστάς. Ἐν γένει πρὸς ὅλους ὁ κανὼν εἶναι ἀγορὰ τοῖς μετρητοῖς, πρὸς ἀσφάλειαν κατὰ τῶν κινδύνων τῆς μικρᾶς πίστεως, τόσον ἀπέναντι τοῦ πιστωτοῦ ὅσον καὶ ἀπέναντι τοῦ ἀφειλέτου, ὅστις πρέπει νὰ κανονίζῃ τὰς ἡμερησίας ἀνάγκας τοῦ ἐπὶ τῶν πραγματικῶν αὐτοῦ πόρων. Ἡ ποσότης τῶν ἀγορῶν ἐκάστου πιστοποιεῖται διὰ σημείων ὁμοιομόρφων. Εἰς δὲ τὸ τέλος τῆς τριμηνίας ὑπολογίζονται ταῦτα καὶ τὰ κέρδη διανέμονται, κρατούμενων 5 τοῖς 10 ὑπὲρ τῆς παραγωγικῆς δυνάμεως τοῦ ἐταιρικοῦ κεφαλαίου.

ἐν τῇ συνεργατικῇ τῆς καταναλώσεως ἑταιρίᾳ. Μέχρι δὲ τῆς ἀγορᾶς οἰκοπέδων καὶ οἰκοδομῆς ἐπ' αὐτῶν ἐργατικῶν οἰκιῶν προέβη ἡ συνεργατικὴ ἑταιρεία τῶν Rochdal Pionneers, ἀντλήσασα οὕτω οὐσιώδη κέρδη ἐκ τῆς πωλήσεως ἢ τῆς μισθώσεώς των.

ΣΤΡΑΤΙΩΤΙΚΑ ΚΤΗΜΑΤΑ.

Ποῖος εἶναι ὁ ἱστορικὸς μεταξὺ Σουηδῶν καὶ Βυζαντινῶν σύνδεσμος, ἀφοῦ οἱ πρῶτοι οὐδέποτε ὑπετάγησαν εἰς τὴν Ρωμαϊκὴν τοῦ ἀρχαίου κόσμου ἐνότητα, εἶναι ζήτημα τὸ ὁποῖον ἐγείρει ὁ στρατιωτικὸς ὀργανισμὸς τῶν δύο τούτων λαῶν, διότι κατὰ τὸ οὐσιωδέστατον αὐτοῦ μέρος στηρίζεται οὗτος ἐπὶ τῆς αὐτῆς οἰκονομικῆς βάσεως. "Ὅτι ὑπὸ γενικὴν ἔποψιν εἶναι διὰ τοὺς Σουηδοὺς τὰ βόσ τε λ καὶ κυρίως τὰ τ ὀ ρ π εἶναι διὰ τοὺς Βυζαντινοὺς τὰ σ τ ρ α τ ι ω τ ο τ ὀ π ι α. Ὅπως δὴποτε καθ' ὅσον ἐν ἀμφοτέραις ταῖς χώραις ὑπῆρχον ἐθνικαὶ γαῖαι ἀπέραντοι, κατὰ τοσοῦτον ἢ ἰδέα, τοῦ νὰ ἀποτελεσθῇ ἐξ αὐτῶν σταθερὰ οἰκονομικὴ βάση εἰς στρατιωτικὴν τοῦ τόπου ἀνάπτυξιν, εὔρε κοινήν ἑκατέρωθεν ἐφαρμογήν.

Θέλω διαιρέσει τὴν προκειμένην μελέτην εἰς τρία μέρη, Βυζαντινὸν, Σουηδικὸν καὶ Ἑλληνικὸν ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν δύο πρώτων δυνατῆς διὰ τὸν ἡμέτερον τόπον ὠφελείας.

Α'. Βυζάντιον. — Ὅσῳ μᾶλλον ἐνθυμεῖται τις τὰς νικηφόρους λεγεῶνας τῆς Ῥώμης καὶ τὰς μεγάλας τροπὰς τῶν ἐν αὐτῇ πραγμάτων κατὰ συνέπειαν τῶν στρατιωτικῶν τῆς γῆς διανομῶν, τόσῳ εὕρισκει στενὸν τὸν σύνδεσμον μεταξὺ τοῦ συστήματος ἐκείνου καὶ τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν Βυζαντινοῦ. Ὅπως ἐν Ῥώμῃ ἀντὶ πληρωμῆς μισθοῦ ἐδίδοντο εἰς τοὺς στρατιώτας γαῖαι, ἐπὶ τῇ ὑποχρεώσει τῆς

καὶ ἐν τῷ μέλλοντι στρατείας αὐτῶν καὶ τῶν ἀπογόνων αὐτῶν, οὕτω καὶ ἐν τῇ νέᾳ τοῦ Βυζαντίου τάξει ἐγένετο εὐρεία χρῆσις τοῦ μέσου τούτου. Καθὼς ἀναφέρει ὁ Zachariae, ἐν τῇ Ἱστορίᾳ τοῦ ἰδιωτικοῦ Ἑλληνο-Ρωμαϊκοῦ δικαίου (§ 63), ὁ Ἰουστινιανὸς κατέφυγεν εἰς τὸν στρατιωτικὸν τοῦτον ὀργανισμόν, ὅταν ἐπρόκειτο νὰ ἐξασφαλίσῃ τὴν χώραν διὰ τῶν πολυαρίθμων φρουρίων καὶ ὀχυρωμάτων, τὰ ὁποῖα ἀνήγειρε παρὰ τὰ ὄρια καὶ τὰ στενὰ (κλεισούρας) τῆς ἐπικρατείας. Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης φαίνεται, ὅτι ὁ θεσμὸς οὗτος κατέπεσε βαθμηδὸν εἰς ἀχρηστίαν, μέχρις οὗ κατὰ τὸν δέκατον αἰῶνα ἀνώρθωσαν αὐτὸν ἐκ νέου οἱ αὐτοκράτορες Ρωμανὸς ὁ Λεκαπηνὸς (922 μ. Χ.), Κωνσταντῖνος ὁ Πορφυρογέννητος (945—959), Ρωμανὸς ὁ νεώτερος (962) καὶ Νικηφόρος ὁ Φωκᾶς (967), ἵνα διατηρηθῇ μέχρι τῆς πτώσεως τῆς Κωνσταντινουπόλεως καὶ μεταβῇ εἰς τὸ διοικητικὸν σύστημα τῶν νέων αὐτῆς κυρίων, τῶν ὁποίων γνωστὰ εἶναι τὰ ἐκ τῶν δορυαλώτων χωρῶν ἀποτελεσθέντα στρατιωτικὰ τιμάρια.

Ἐν γένει τὸ διὰ τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν προσδιωρισμένον μέρος τῶν ἐθνικῶν γαιῶν διηρεῖτο ἐν τῷ Βυζαντινῷ κράτει εἰς τρεῖς τάξεις· διὰ τοὺς ἐπιλωρικοφόρους, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐδίδοτο κτῆμα ἀξίας 12 λιτρῶν χρυσοῦ· διὰ τοὺς ἵππεῖς καὶ τοὺς ἐκ τοῦ Αἰγαίου πελάγους, τῆς Σάμου καὶ Κυβερραιώτας ἀνδρας τοῦ πολεμικοῦ ναυτικοῦ, εἰς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἐδίδοτο κτῆμα ἀξίας 4 λιτρῶν χρυσοῦ· διὰ τοὺς λοιποὺς ναύτας, πρὸς ἕκαστον τῶν ὁποίων ἀπενέμετο κτῆμα ἀξίας 2 λιτρῶν χρυσοῦ. Ἡ τελευταία ὁμῶς τάξις ταχέως συνεχωνεύθη ἐν τῇ δευτέρᾳ.

Ἐκαστον τοιοῦτο κτῆμα ὠνομάζετο σ τ ρ α τ ι ω τ ο τ ὀ π ι ο ν, ἢ καλλιέργεια καὶ τὰ εἰσοδήματα τοῦ ὁποίου ἀνήκον εἰς τὸν πρὸς ὃν τοῦτο ἀπενεμήθη. Ἡ πρὸς στρατείαν ὑποχρέωσις τοῦ δικαιοῦχου καὶ τοῦ ἐξ ἀδιαθέτου ἢ καὶ ἐκ διαθήκης κληρονόμου αὐτοῦ ἦτο αὐστηρὰ τῆς γαιοδοσίας ταύτης συνέπεια. Ὑπαρχόντων πολλῶν κληρονόμων, ὠφειλον ὅλοι ἀναλόγως τῆς μερίδος των νὰ συμφωνήσωσι

περί τῆς χαρηγίας ἐνός στρατιώτου. Ἐὰν δὲ τὸ κτῆμα δὲν ἐπῆρκει εἰς τὴν διατήρησιν τοῦ στρατιώτου, συνέτρεχεν ἡ λοιπὴ περιουσία αὐτοῦ. Περιπλέον ἐχρησίμευε τὸ κτῆμα καὶ ὡς μέσον συντάξεως διὰ τοὺς ἀποστράτους.

Τὰ στρατιωτοτόπια ἐνεγράφοντο ἐντὸς κωδίκων ἰδιαιτέρων. Ἐν τούτοις ὑπῆρχον καὶ μὴ ἐγγεγραμμένα. Ἡ διάκρισις αὕτη εἶναι οὐσιώδης, διότι τῶν μὲν πρώτων ἡ ἀπαλλοτριώσις ἦτο ἀπολύτως ἀπηγορευμένη, τῶν δὲ ἐτέρων ἐπετρέπετο ἀλλὰ μόνον ὑπὲρ ἄλλου ἐπίσης στρατευσίμου. Ἐὰν ἐν τούτοις στρατιωτοτοπίου τινος ἡ κατοχὴ περιήρχετο εἰς ἀλλοτρίας χεῖρας, ὑπέκειτο εἰς τριακονταετῆ παραγραφὴν. Περίεργον εἶναι τὸ μέχρι συμπληρώσεως τῆς παραγραφῆς δικαίωμα τῆς διεκδικήσεως, διότι κατὰ πρῶτον λόγον ἀπενέμετο εἰς τὸν πωλητὴν αὐτὸν καὶ εἰς τοὺς κληρονόμους του, ἀκολούθως εἰς τοὺς συστρατιώτας του (συγδῶται καὶ σύναιγμοι), εἰς τοὺς ἀπορωτέρους στρατιώτας καὶ τέλος εἰς πάντα πολίτην. (Ἰδ. ἐν γένει Νεαρὰς 2, 8, 11, 15, 16, 18, 20 Ἑλληνο-Ρωμαϊκοῦ Δικαίου Γ'. 3).

Ἡ μεγάλη σπουδαιότης τῆς στρατιωτικῆς ταύτης δυνάμεως μαρτυρεῖται ἐκ τῆς ἐκτάσεως καὶ τῆς ἱστορίας τῶν Βυζαντινῶν ὀρίων, δι' ὅλης τῆς μακρᾶς σειρᾶς τῶν ἐξωτερικῶν καὶ ἐσωτερικῶν τῆς χώρας παθημάτων, πρὸς τὴν ὁποίαν ἐπρεπεὶ ἡ ἀμυνα νὰ εἶναι κατὰ πᾶσαν περιοχὴν πρόχειρος καὶ ἰδιαιτέρως, οὕτως εἰπεῖν, ὀργανισμένη. Ἐὰν πρὸς τὴν δύναμιν ταύτην συσχετίσωμεν καὶ τὴν ἑτέραν τοῦ ἐμμίθου τακτικοῦ στρατοῦ βάσιν (τὴν ὁποίαν βραδύτερον ἡ βασιλικὴ Δύσις παρέλαβεν ἐκ τῆς αὐτοκρατορικῆς Ἀνατολῆς, συνεργούσης καὶ τῆς ἀνακαλύψεως τῆς πυρίτιδος, ἐκ τῆς ὁποίας ὁ πόλεμος περιήλθεν εἰς μείζονα καὶ ἐκ μακρᾶς χειρὸς διοικητικὴν συγκέντρωσιν), ἰδοῦ ἔχομεν ὑπ' ὄψιν ὀλόκληρον τῆς ἡμετέρας αὐτοκρατορίας τὸν στρατιωτικὸν μηχανισμόν.

Β'. Σ ο υ η δ ῖ α. — "Ὅστις ἐγνώρισεν ὀπωσοῦν τὴν ἱστορίαν τῆς Σκανδιναυικῆς χερσονήσου, ἐκ τῆς ὁποίας συνετρίβη μὲν ἀπαξ πρὸ δύο αἰώνων ἡ Γερμανικὴ αὐτοκρατο-

ρία, παρ' ὀλίγον δὲ βραδύτερον νὰ συντριβῆ καὶ ἡ Ρωσικὴ, ὅστις ἐνθυμεῖται ὅτι Κάρολος ὁ ΙΒ' ἦτο Σουηδὸς καὶ ὅτι ἐχρηάσθησαν πολλαὶ εὐνοικαὶ περιστάσεις, ἵνα καταστραφῆ τὸ γιγάντιαον ἐπιχείρημά του εἰς τὴν περὶ τὴν Πολταύαν πρὸς τὸν κζάρον Πέτρον μάχην, δύναται νὰ κρίνῃ περὶ τῆς ἀξιολογότητος τῆς ὑπὸ μελέτην στρατιωτικῆς οἰκονομίας, τῆς ὁποίας αἱ μὲν πρῶται ἀρχαὶ συγχέονται πρὸς τὰς παλαιότερας περὶ Σουηδίας εἰδήσεις, ὁ δὲ τελευταῖος ὀργανισμὸς ἀνάγεται εἰς τὸ ἔτος 1680 ἐπὶ Καρόλου ΙΑ'.

Ἡ κυρία βᾶσις τῆς Σουηδικῆς μεγαλουργίας, ὑπὸ στρατιωτικὴν ἔποψιν ὑπῆρξεν ἐν τῷ χωρικῷ αὐτῆς στρατῷ, (indolita), ὅστις οἰκονομικῶς διαιρεῖται εἰς δύο κεφαλαῖωδεις κατηγορίας. Ἀφ' ἐνός μὲν παρίσταται τὸ διευθύνον σῶμα ἀπὸ τοῦ στρατηγοῦ μέχρι τοῦ ὑπαξιωματικοῦ· ἀφ' ἑτέρου δὲ τὸ διευθυνόμενον σῶμα, οἱ στρατιῶται. "Ὅσον ἀφορᾷ τὸ πρῶτον, σπουδαία μερὶς τῶν ἐθνικῶν γαιῶν ἐχρησίμευσεν εἰς μὀρφωσιν ἀναλόγων πρὸς τοὺς στρατιωτικοὺς βαθμοὺς ἰδιαιτέρων ἐξοχικῶν κτημάτων, τὸ εἰσόδημα τῶν ὀποίων ἐπέχει τόπον μισθοῦ. Πρόβιβαζόμενος, λέγει ὁ Κ. Michel Chevalier (Μαθ. 14^{ον} Πολιτικῆς Οἰκονομίας), ἀξιωματικός τις, μεταβαίνει εἰς μᾶλλον προσοδοφόρον διαμονὴν (hostall). Ἐν γένει τὰ εἰσοδήματα ταῦτα ἔχουσι τὴν ἀναγκαίαν πρὸς τοῦτο ποικιλίαν ἀπὸ 500 φρ. μέχρι 10.000. Μέχρι τοῦ 1830 ἕκαστος βαθμοφόρος ὀφείλε μόνος νὰ καλλιεργῆ τὸ ἀνήκον αὐτῷ κτῆμα, κατόπιν ὁμῶς ἐπετρέπη καὶ ἡ διὰ μισθώσεως κάρπωσις, ἥτις, ὅσον ἀφορᾷ τοὺς ὑποδεεστέρους ἀξιωματικοὺς καὶ τοὺς ὑπαξιωματικοὺς, ἀφέθη εἰς τὴν πρόνοιαν τοῦ ὑπουργείου τῶν στρατιωτικῶν.

"Ὅσον ἀφορᾷ τὸ σῶμα τῶν στρατιωτῶν, διηρέθη ἡ χώρα εἰς ἰδιαιτέρας περιφερείας (rot), ἀποτελουμένας ἐνίοτε καὶ ἐκ μιᾶς μόνης ἰδιοκτησίας. "Ὅσαι τοιαῦται περιφέρειαι, τόσοι καὶ στρατιῶται. Ἐν ἐκάστη οὕτω στρατιωτοφόρῳ περιφείᾳ προσδιορίζεται ἰδιαιτέρον στρατιωτοτόπιον (torp), ἐν τῷ ὀποίῳ ζεῖ ὁ στρατιώτης, ἀναπτύσσων οἰκογένειαν καὶ καλλιεργῶν τὴν γῆν. Ἐκαστον στρατιωτοτόπιον ἀποτελεῖται

ἐξ οἰκίσκου, κήπου, γῆς καλλιεργησίμου ἀναλόγου ἐκτάσεως, λειβαδίου καὶ δάσους, ἅπαντα ἀναλόγου εἰσοδήματος πρὸς συντήρησιν τῆς στρατιωτικῆς οἰκογενείας.

Ἐν περιπτώσει ἀνεπαρκειᾶς τοῦ εἰσοδήματος τοῦ στρατιωτοτοπίου συντρέχει ἡ περιφέρεια διὰ προηγουμένως ὠρισμένης εἰς αἶτον εἰσφορᾶς, ἐν γένει οὔσα ὑπόχρεως ἵνα συνδράμη τὸν στρατιώτην ἐπὶ τῆς σπορᾶς καὶ τοῦ θερισμοῦ τῶν ἀγρῶν του, χορηγοῦσα προσέτι ἀνά πᾶσαν διαιτίαν καὶ τὴν μικρὰν στρατιωτικὴν αὐτοῦ στολήν. Ἐν περιπτώσει πολέμου, καθὼς καὶ κατὰ τὴν ἐποχὴν τῶν μεγάλων στρατιωτικῶν γυμνασίων, ἡ στρατιωτοφόρος περιφέρεια προνοεῖ περὶ τῆς καλλιεργείας τοῦ στρατιωτοτοπίου καὶ περὶ τῆς συντηρήσεως τῆς οἰκογενείας τοῦ στρατιώτου. Ἐν περιπτώσει ἀποστρατείας ἢ θανάτου αὐτοῦ, ἡ στρατιωτοφόρος περιφέρεια ἐπέχει τόπον ταμείου συντάξεως διὰ τὸν ἀποστρατον, τὴν χήραν του καὶ τὰ ἀνήλικα αὐτοῦ τέκνα. Ὅσον δ' ἀφορᾷ τὸ στρατιωτοτόπιον, μεταβαίνει τοῦτο εἰς ἕτερον στρατιώτην, τὸν ὁποῖον πάντοτε ἡ περιφέρεια πρέπει νὰ ἔχη ἕτοιμον ἐπὶ τῆς θέσεως αὐτοῦ.

Τὸ ἵππικὸν τοῦ indelta στηρίζεται ἐπὶ ἐτέρας βάσεως. Δὲν εἶναι πλέον στρατιωτοφόροι περιφέρειαι ἀλλὰ κτήματα ὠρισμένα (rustholl), τῶν ὁποίων ὁ κύριος εἶναι ὑπόχρεως εἰς τὴν παροχὴν ἐνὸς ἵππεὺς μετὰ τοῦ ὄπλισμοῦ του σὺν ἵππῳ καὶ ἵπποσκευῇ. Ἐὰν ἀποθάνῃ ὁ ἵππεὺς ἢ τεθῆ ἔκτος μάχης αὐτὸς ἢ ὁ ἵππος του, ἄμεσος συνέπεια ἢ ἀντικατάστασις, ὑποχρέου ὄντος ἄλλως τοῦ κυρίου τοῦ κτήματος, ἵνα αὐτὸς ἐτοιμοπόλεμος ἐμφανισθῆ εἰς τὰς τάξεις τοῦ ἵππικοῦ.

Τοιοῦτοτρόπως ἡ συντήρησις τοῦ στρατοῦ indelta βαρύνει τὴν ἐπικράτειαν εἰς δύο μόνον περιπτώσεις, ἥτοι τοῦ πολέμου καὶ τῶν μεγάλων κατὰ πάντα μῆνα Ιούλιον στρατιωτικῶν γυμνασίων διαρκούντων 21 ἡμέρας, διὰ τὰ ὁποῖα ἡ Κυβέρνησις χορηγεῖ καὶ τὴν μεγάλην στρατιωτικὴν στολήν. Ἡ πειθαρχία καὶ ἡ ἐμπειρία τοῦ στρατοῦ τούτου εἶναι πασίγνωστος ἐν Εὐρώπῃ. Ἀρκεῖ, λέγει ὁ K. Michel Chevalier (αὐτ.), γὰρ ἀγαμνησθῆ τις, ὅτι ἐξ αὐτοῦ ἐξήλθον οἱ

στρατιῶται τοῦ Καρόλου ΙΒ'. Ἄνδρες οἰκογενειάρχαι, θὰ ἐνόμιζον οἱ ὄπαδοι τῆς στρατιωτικῆς ἀγαμίας, ὅτι κατὰ τὴν στιγμὴν τοῦ φονικοῦ πυρὸς στρέφουσι τοὺς μὲν ὀφθαλμοὺς πρὸς τὰ φίλτατα τῆς καρδίας, τὰ δὲ νῶτα πρὸς τοὺς ἐχθροὺς τῆς πατρίδος! Ἡ ἱστορία ὅμως τῶν μεγάλων πολέμων δύναται νὰ μαρτυρήσῃ περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων, ὅταν αἱ συμφοραὶ καλέσωσι τοὺς οἰκογενειάρχας εἰς τὰ πεδία τῶν μαχῶν. Δὲν ὑπάρχει δύναμις μᾶλλον ἀκαταγώνιστος.

Ὑπὸ τὴν ἔποψιν τῆς ἰδέας ὅτι ὁ στρατὸς εἶναι τὸ μεγαλύτερον σχολεῖον τοῦ ἔθνους, ὀλίγον ἐὰν εἰσδύσῃ τις εἰς τὸν ὑπὸ μελέτην στρατιωτικὸν μηχανισμόν, δύναται νὰ πεισθῆ περὶ τῆς ποσότητος τοῦ πνεύματος τῆς τάξεως καὶ τῶν πρακτικῶν πορισμάτων τῆς ἐπιστήμης, τὰ ὁποῖα ὑπὸ τὸ ἔνδυμα τῆς βιωτικῆς, τῆς κοινότητος τῶν φρονημάτων, τῶν νέων ἀνακαλύψεων, τῆς βιομηχανικῆς προαγωγῆς, τῆς ὑγιεινῆς κλπ. εἰσέρχονται εἰς τὸ μέγα σῶμα τοῦ λαοῦ ἀφ' ἐνὸς διὰ τῶν περιοδικῶς ἐνεργουμένων γενικῶν καὶ μερικῶν συγκεντρώσεων, καὶ ἀφ' ἑτέρου διὰ τῆς κανονικῆς τῶν ἀτόμων καθ' ἅπασαν τὴν χώραν διασπορᾶς.

Γ'. Ἐ λ λ ἄ ς. — Τὸ προεκτεθὲν περὶ τὰς κ λ ε ι σ ο ὕ ρ α ς σύστημα τοῦ Ἰουστινιανοῦ περιεσώθη κατὰ πᾶσαν πιθανότητα ἐν τῷ στρατιωτικῷ τῶν Ἀρματωλῶν ὀργανισμῷ, ἐκ τοῦ ὁποῖου τοσοῦτον ὠφελήθη τὸ στρατιωτικὸν τῆς χώρας πνεῦμα καὶ μεγίστας ἐντεῦθεν ἤντησε δυνάμεις ἢ ἐπανάστασις τοῦ 1821. Οἱ ἄρματωλοὶ ἦσαν Ἕλληνες, εἰς τοὺς ὁποίους ἡ Ὀθωμανικὴ Κυβέρνησις ἐνεπιστεύετο, ἐκοῦσα ἀκουσα, τὴν φύλαξιν τῶν στενωπῶν καὶ ἐπικινδύνων μερῶν ἀντὶ μισθοῦ, εἰς τὸν ὁποῖον συνέτρεχον τὰ γειτονικά κτήματα διὰ μέσου τῶν κοινοτήτων.

Μετὰ τὴν αἰσίαν τοῦ ὑπὲρ ἀνεξαρτησίας ἀγῶνος ἡμῶν ἐκβασιν ἐφηρμόσθη εἰς μεγάλας διαστάσεις τὸ σύστημα τοῦ Αὐγούστου, ὅσον ἀφορᾷ τὴν πρὸς τοὺς ἀγωνιστὰς διανομὴν τῆς ἐθνικῆς γῆς, ἐγκαταλειφθέντος τοῦ ἑτέρου κατ' αὐτὸ σκέλους, τοῦ ἀφορόντος τὴν στρατιωτικὴν ὑπηρεσίαν, καθόσον αὕτη ἐκανονίσθη ἐπὶ ἄλλης γενικωτέρας, τῆς ἐν ἰσχύϊ,

βάσεως. Ἡ φύσις ἐν τούτοις τῶν πραγμάτων δὲν ἔλλειψε νὰ διατηρήσῃ ἐπὶ μακρότερον χρόνον τὸν ἰδιαίτερον θεσμόν τῶν ὄροφυλάκων, μέχρις οὗ βαθμηδὸν ὁ τακτικὸς στρατὸς ἀπερρόφησε τὸ πᾶν. Εἰς τὸ σημεῖον δὲ τοῦτο διατελοῦμεν ἐν ἐποχῇ, καθ' ἣν οἱ μὲν πόροι τῆς Ἐπικρατείας δὲν ἐπιτρέπουσι μεγάλην στρατιωτικὴν ἀνάπτυξιν, αἱ νεώτεροι δὲ τῶν ἐθνῶν τύχαι ἐπιλαμβάνονται ὁσημέραι τοῦ ὀγκώδους ζητήματος τῶν ἀναποφεύκτων ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης μεγάλων πληθυσμῶν.

Εἰς λύσιν τοῦ ζητήματος τούτου πρώτη καὶ κυριωτάτη ἰδέα παρέστη ἡ τῆς ἐθνοφυλακῆς ταύτης δὲ ματαιωθείσης, πολλαχόθεν ὑποστηρίζεται ἡ ἐν τῇ χώρᾳ μεταφύτευσις τοῦ Γερμανικοῦ κατὰ τὴν landwehr συστήματος. "Ὅτι πρέπει τοῦτο νὰ δοκιμασθῇ καὶ παρ' ἡμῖν ὑπὸ τὸν κυριώτερον αὐτοῦ μηχανισμόν, οὐδεμίᾳ ἀμφιβολίᾳ, ἀφοῦ οἱ τελευταῖοι μέγιστοι θρίαμβοι τοῦ συστήματος τούτου ἔχουσι τοσαύτην κειθῶ. Ἄλλ' αἱ μεταφύτευσις τῶν θεσμῶν, καὶ μάλιστα ἐκ βορείων εἰς μεσημβρινὰ κλίματα, ὑπόκεινται εἰς δυσκολίας, τὰς ὁποίας πρέπει νὰ λάβῃ ὑπὸ σπουδαίαν ἐπόψιν ὁ νομοθέτης. Μήπως ἐκ τῆς μελέτης τῶν ἱστορικῶν παράδοσεων τοῦ ἡμετέρου ἔθνους ἀπὸ τῆς Βυζαντινῆς αὐτοῦ περιόδου, μέχρι τῆς Σουηδικῆς πρακτικῆς καὶ τῶν νεωτέρων τῆς Γερμανικῆς ἐθνοφρουρᾶς (landwehr) δαφνῶν, δὲν ὑπάρχει μέθοδος τις εἰς ἀνάπτυξιν τῶν ἰθαγενῶν στοιχείων ἅμα δὲ καὶ καλλιέργειαν αὐτῶν διὰ τῆς περαιτέρω διεθνούς ἀλληλοδιδασκαλίας;

Βεβαίως δὲν ἤθελον προτείνει ἀναδιοργανισμόν τῶν ἡμερῶν τῆς ὄροφυλακῆς ταγμάτων. Ἴνα παραδεχθῶ ὅμως ζώνην τινα ἀνάλογον ἐπὶ τῶν Ἑλληνικῶν ὄριων, ὅπως συγκεντρώσω ἐν αὐτῇ ὑπὸ αὐστηρὸν στρατιωτικὸν ὄργανισμόν ὄλους τοὺς ἀπὸ τοῦ 1833 μετανάστας κατὰ τι σῶστημα παράπλησιον πρὸς τὸ ἐπὶ τῶν μεθόριων τῆς Αὐστρίας δοκιμασθέν, δὲν θὰ εἶχον μεγάλας δυσκολίας. Ἐξαιρέτως δὲ φαίνεται μοι τὸ Σουηδικὸν στρατιωτικὸ ὅπιον, (διὰ τοὺς ἀξιωματικούς καὶ στρατιώτας) ἐν τῇ ἱστορικῇ αὐτοῦ

πρὸς τὴν ἡμετέραν χώραν ἀναλογία, δεκτικὸν εὐρυτέρου μέλλοντος διὰ τινος ἰσχυρᾶς ἐπικουρίας τῶν περὶ γενικῆς στρατολογίας νέων ἅμα καὶ παλαιῶν ἀρχῶν. Καὶ πρέπει νὰ δεχθῶμεν, ὅτι ὁ φορολογικὸς π. γ. τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας πολεμηστήριος ἵππος καὶ ἡ καθολικὴ μέθοδος τῆς κατάρτισεως τοῦ πεζικοῦ καὶ ἰππικοῦ τῶν ἐλευθέρων τῆς ἀρχαιότητος πολιτείῶν δὲν εἶναι χίμαιρα οὐδὲ διὰ τὸν καθ' ἡμᾶς πολιτισμόν.

Ἰίς οἶδεν, ἂν ἐν τινι προσεχεῖ μέλλοντι ἢ περαιτέρω ἀνάπτυξις τῆς ἰδέας τῶν ἐθνικῶν στρατιῶν δὲν ὀδηγήσῃ τὴν νεωτέραν πείραν εἰς τὰς ὁδοὺς τῆς ἀρχαίας. Ἀναπόφευκτον τότε νὰ ἐξασφαλισθῇ, ἐντὸς τινος πυρῆνος ἐξόχως δραστικοῦ, ἡ ὁσημέραι εὐρυνομένη ἀποστολὴ τῆς ἐπιστήμης, ἥτις, ὅπως ἐν τοῖς ἔργοις τῆς σωτηρίας οὕτω καὶ ἐν τοῖς ἔργοις τῆς κατατροφῆς, εἶχε, ἔχει καὶ ἔξει τὸν τελευταῖον πάντοτε λόγον.— Ἄλλην ὑπεράσπισιν καὶ ἄλλας διαστάσεις δὲν γνωρίζω διὰ τὸν τακτικὸν τοῦ νεωτέρου ἐθνικοῦ βίου στρατόν.

ΑΣΤΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ.

Ἐκ τῶν ἐν Βολωνίᾳ ἐρευνῶν τῆς Κατασταστικῆς ἐξάγομεν περιέργους ἀναλογίας μεταξὺ τοῦ ἐργαζομένου καὶ μὴ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, δυναμένης νὰ χρησιμεύσωσιν ὡς ἀφετηρία εὐρυτέρων κατ' ἔθνη μελετῶν. Ἐπὶ 115 957 κατοίκων τῆς πόλεως ταύτης ἐν ἔτει 1871, οἱ ἐνασχολούμενοι εἰς βιοποριστικὰ ἔργα ὑπελογίσθησαν μέχρις 64 842, ἐξ ὧν 46 025 ἄρρενες καὶ 18 817 θήλειαι. Οἱ λοιποὶ ἀνήκουσι εἰς τὴν τάξιν τῶν ἀργῶν (11 503 ἄρρενες καὶ 39 612 θήλειαι).

Ἡ διαμοίρασις τοῦ φαινομένου τούτου καθ' ἡλικίας ἔχει ὡς ἐξῆς κατὰ τὰς πληροφορίες τῆς ἐν Παρισίοις Καταστατικῆς Ἐταιρίας. Μέχρι τοῦ 1850 ἔτους ἐργατικοὶ μὲν 7 614 (5 108 ἄρρενες καὶ 2 506 θήλειαι), ἀργοὶ δὲ 22 608 (9 694

ἄρρ. καὶ 12 914 θήλ.). Ἀπὸ τοῦ 15—30 ἔτους ἐργατικοὶ μὲν 22 447 (15 592 ἄρρ. καὶ 6 855 θήλ.), ἀργοὶ δὲ 8 709 (510 ἄρρ. καὶ 8 199 θήλ.). Ἀπὸ τοῦ 30—60 ἔτους ἐργατικοὶ μὲν 27 789 (20 446 ἄρρ. καὶ 7 343 θήλ.), ἀργοὶ δὲ 14 630 (549 ἄρρ. καὶ 14 081 θήλ.). Ὑπεράνω τῶν 60 ἐτῶν ἐργατικοὶ μὲν 6 992 (4 879 ἄρρ. καὶ 2 113 θήλ.), ἀργοὶ δὲ 5 168 (750 ἄρρ. καὶ 4 418 θήλ.).

Τοιοῦτοτρόπως ἡ ἐπὶ 100 προσώπων ἀναλογία τῶν ἀργῶν εἶναι εἰς μὲν τὴν α' ἡλικίαν (—15 ἐτῶν) 74, 8 (65, 5 ἄρρ. 83, 7 θήλ.), εἰς δὲ τὴν β' (15—30 ἐτῶν) 28, 0 (3, 2 ἄρρ. 54, 5 θήλ.), εἰς δὲ τὴν γ' (30—60 ἐτῶν) 34, 5 (2, 6 ἄρρ. 65, 7 θήλ.), εἰς δὲ τὴν δ' (πλέον τῶν 60 ἐτῶν) 42, 5 (20, 0 ἄρρ. 67, 8 θήλ.).

Ἡ μείζων ἔντασις τῆς ἐργασίας συμπίπτει ἐπὶ τῆς μέσης ἡλικίας κατὰ τοὺς ἀνδρας (30—60 ἐτῶν) καὶ ἐπὶ τῆς νέας ὅσον ἀφορᾷ τὰς γυναῖκας (15—30 ἐτῶν). Τοῦ φαινομένου τούτου ἡ ἐξήγησις συνδέεται ἀφ' ἐνὸς πρὸς τὴν ταχυτέραν ὠρίμανσιν τῆς γυναικὸς καὶ ἀφ' ἑτέρου πρὸς μείζονα σχετικῶς τοῦ ἀνδρικοῦ πληθυσμοῦ κλίσιν πρὸς τὴν ἀργίαν κατὰ τὰ περίξ τῆς ἡλικίας τῶν παθῶν χρονικὰ διαστήματα. Ἀμα ἐν τούτοις ἀρχίση ἡ εὐθύνη τῆς ἀνδρικῆς περιόδου, τὸ ἄρρεν γένος ὀρμᾷ ἀκατάσχετον πρὸς τὴν ἐργασίαν (2, 6 ἐπὶ τοῖς % ἀργοὶ), εἰς περίπτωσιν καθ' ἣν ἡ γυνή, προετοιμασθεῖσα ὀπωσδήποτε διὰ τὴν πρώτην αὐτῆς ἀποκατάστασιν μεταξὺ τῶν ἐτῶν 15—30, ἐπαναπαύεται ἐν τῇ ἐπομένῃ ἡλικίᾳ, πλειότερον εἰς τὴν ἀσφάλειαν τῆς οἰκογενειακῆς ἐστίας, καθ' ἣ μαρτυροῦσιν οἱ μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἡλικιῶν ἀριθμοὶ τῆς γυναικείας ἀργίας 54, 5 : 65, 7.

Ἐὰν ἐπὶ τοῦ ὅλου τοῦ ὑπὸ ἐξέτασιν ἀστικοῦ πληθυσμοῦ ἀναζητήσωμεν τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐν ἀργίᾳ ζωῆς, παρατηροῦμεν ὅτι ἐπὶ μὲν τοῦ ἀρρενος γένους τὸ πέμπτον ἐπὶ δὲ τοῦ θήλεως τὰ δύο τρίτα ὑπόκεινται εἰς αὐτήν. Ὑπὸ τὴν ἐποψιν τῆς ἡλικίας ἡ μείζων ἔντασις τῆς ἀργίας περιλαμβάνει εἰς ἀμφότερα τὰ γένη τὴν πρώτην τῆς ζωῆς περίοδον, μεθ' ἣν ἀμέσως ἐπιτεταίη ἡ τελευταία. Πρέπει δὲ νὰ συνδυα-

σθῆ τὸ φαινόμενον τοῦτο, ἀνεξαρτήτως τῶν λόγων τῆς φυσικῆς ἀσθενείας, καὶ πρὸς τὸν μείζονα ἀριθμὸν τῶν ἀτόμων τῆς πρώτης ἡλικίας καθὼς καὶ τὸν ἐλάσσονα τῆς τελευταίας.

ΓΕΩΡΓΙΚΗ ΚΥΚΛΟΦΟΡΙΑ.

Δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν δύο μεγάλας περιόδους εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γεωργίας. Ὄταν οἱ ἄνθρωποι εἶναι ὀλιγώτεροι τῶν γαιῶν πέραν πάσης ἀναλογίας, ἡ καλλιέργεια ἀποτείνεται μᾶλλον εἰς τὰς μεγάλας τῶν ἀγρῶν ἐκτάσεις. Ὅσον ὅμως οἱ ἄνθρωποι πολλαπλασιάζονται τόσον ἐπιτείνονται αἱ προσπάθειαι αὐτῶν εἰς τὴν παραγωγικότεραν χρῆσιν μικροτέρων ἐκτάσεων γαιῶν. Εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἡ καλλιέργεια ἔχει τι μεταβατικὸν ἀπὸ θέσεως εἰς θέσιν τῆς αὐτῆς περιοχῆς καὶ ἐπηρεάζεται μᾶλλον ἐκ τῶν ὄρων τῆς αὐτομάτου παραγωγῆς. Εἰς τὴν δευτέραν περίπτωσιν ὁ καλλιεργητῆς προσηλοῦται πλειότερον ἐπὶ δεδομένου χώρου, διὰ τελειοτέρων δὲ ἐργαλείων, διὰ λιπασμάτων καὶ μηχανῶν εἰσάγει αὐτὸν εἰς ἀδιάκοπον σχεδὸν παραγωγὴν. Ἡ πειθαρχία λοιπὸν τῶν φυσικῶν δυνάμεων δὲν εἶναι ὑπόθεσις ἀδύνατος· καὶ καθὼς ἐν τῇ χειροτεχνικῇ βιομηχανίᾳ, οὕτως ἀπαντῶμεν τὸ φαινόμενον τοῦτο καὶ ἐν τῇ γεωργικῇ.

Ἡ λειτουργία τοῦ ἀνθρωπίνου πληθυσμοῦ ἐπὶ τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς ἐχρησίμευσεν εἰς τὸν Thünen πρὸς ἀπόδειξιν μεγίστου ἐν τῇ Πολιτικῇ Οἰκονομίᾳ νόμου, τοῦ ὁποίου τὴν μελέτην ἐπιχειρῶ ἐπὶ τῶν βάσεων, τὰς ὁποίας ἔθεσεν ὁ περιφανῆς πρακτικο-θεωρητικὸς οὗτος οἰκονομολόγος.

Ὑποθετέον ὅτι πρόκειται περὶ ἐπικρατείας, τὴν ὁποίαν διαχωρίζουσιν ἀπὸ τοῦ λοιποῦ κόσμου ἔρημοι ἀδιάβατοι. Ἡ ἐπικράτεια αὕτη ἔχει σχῆμα κυκλικόν, ἔδαφος ὁμοίον ἀπανταχοῦ καὶ στερεῖται ὕδατινης συγκοινωνίας. Μία μόνη, ἀλλὰ μεγάλη, πόλις εὐρίσκεται ἐν τῷ κέντρῳ τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης χώρας. Ἐν τῇ πόλει ταύτῃ συγκεντρῶνται

ἡ βιομηχανία μετὰ τῶν πολυαρίθμων αὐτῆς ὀπαδῶν, οἵτινες καταναλίσκουσιν, ἀλλὰ δὲν παράγουσι γεωργικά προϊόντα. Ἡ ἐν τῇ πόλει τιμὴ τῶν προϊόντων τούτων ἐπιβαρύνεται φυσικῶς τῷ λόγῳ διὰ τῶν δαπανῶν τῆς μεταφορᾶς. Ὅσοι πλησιέστεροι πρὸς τὴν πόλιν οἱ παράγοντες ἀγροί, τόσῳ αἱ δαπάναι μικρότεραι καὶ ἐπομένως τὸ εἰς ὠφέλειαν τοῦ καλλιεργητοῦ μέρος τῆς αγοραίας τιμῆς μείζον, ἀφοῦ ὅλα τὰ ὁμοειδῆ γεωργικά προϊόντα πωλοῦνται ὅπωςδῆποτε εἰς τὴν αὐτὴν τιμὴν.

Δυνάμεθα λοιπὸν νὰ διαιρέσωμεν τὴν χώραν εἰς ἀλληπαλλήλους κύκλους, ἔχοντας κέντρον τὴν καταναλίσκουσαν τὰ γεωργικά προϊόντα πόλιν. Διευθυνόμενοι δὲ ἀπὸ κύκλου εἰς κύκλον πρὸς τὰ ἄκρα τῆς ἐπικρατείας, παρατηροῦμεν ἀδιακόπως ἐλαττούμενον τὸ μετὰ τὰ ἐξόδα τῆς μεταφορᾶς ἀπομένον μέρος τῆς τιμῆς, μέχρις οὗ πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς κύκλους τὰ ἐξόδα ταῦτα εἶναι τόσον μεγάλα, ὥστε δὲν καλλιεργεῖται πλέον ἢ γῆ διὰ τοὺς καταναλωτὰς τῆς πόλεως ἀλλὰ μόνον διὰ τοὺς ἐπιτοπίους.

Οἱ συγκεντρικοί οὗτοι κύκλοι χρησιμεύουσι καὶ εἰς ἐτέραν παρατήρησιν, διότι οἱ πλησιέστεροι πρὸς τὴν πόλιν καλλιεργοῦνται μᾶλλον εἰς προϊόντα ἀμέσου, οὕτως εἰπεῖν, χρήσεως, ἀνεπίδεκτα μακροχρονίου ἀποταμιεύσεως, ὡς π. χ. εἰς κηπουρικά, εἰς γάλα κττ. Τοιοῦτοτρόπως τὰ νωπὰ ἐδώδιμα καλλιεργοῦνται ἐντὸς τοῦ πρώτου σχεδὸν κύκλου καὶ οἱ παρ' ἡμῖν ἐξοχικοί ποιμένες, οἵτινες ἐκ τῶν ἀπωτέρων ὀρέων καταβαίνουσιν εἰς τὴν Ἀθηναϊκὴν πεδιάδα, μαρτυροῦσι ὅτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς γαλακτοπαραγωγῆς των, φεύγοντες τοὺς μᾶλλον ἐξωτερικοὺς κύκλους σπεύδουσι πρὸς τὸν μείζονα συγκεντρωσιν τῆς γαλακτοκαταναλώσεως. Ἐν τούτοις τὸ παράδειγμα τοῦτο δὲν πρέπει νὰ ἀπομακρύνῃ ἡμᾶς ἐκ τῆς ἀρχικῆς ὑποθέσεως τῆς ἐρημικῆς χώρας καὶ τῆς ἐν τῷ κέντρῳ αὐτῆς μεγαλουπόλεως, καθόσον ἐν ταύταις ἡ ἀπόδειξις εἶναι δραστηκωτέρα.

Μεταξὺ τῆς κεντρικῆς πόλεως καὶ τοῦ πλησιεστάτου αὐτῇ κύκλου ἀναπτύσσεται τοιαύτη ἀνταλλακτικὴ σχέσις,

ὥστε ἡ ἐπίδρασις τῆς πόλεως ἀναφαίνεται ἐπὶ τοῦ χαρακτήρος καὶ τῶν οικονομικῶν εὐκολιῶν τῶν παριοίκων διὰ τρόπου ἀνεπίδεκτου ἀμφισβητήσεως. Αἱ ἀνακαλύψεις τῆς πόλεως μεταβαίνουνσι πολὺ βραδύτερον εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς κύκλους. Ὑπὸ καθαρῶς δὲ γεωργικὴν ἐποψίαν ἡ μὲν πλησιεστάτη ἐξοχὴ φαίνεται ὅτι ἐργάζεται εἰδικώτερον διὰ τὴν πόλιν καὶ ἔχει τὸν τύπον τοῦ γεωργικοῦ ἐργοστασίου εἰς παραγωγὴν τροφῶν διὰ τοὺς ἀνθρώπους, τὰ κτήνη καὶ ἐν γένει παντὸς εἶδους φυσικῶν προϊόντων εἰς συντήρησιν τοῦ ἀστικοῦ πληθυσμοῦ, ἡ δὲ πόλις μεταβιβάζει πρὸς τὴν ἐξοχὴν τὰ πλεονάσματα τῶν ἐργατικῶν χειρῶν τῆς, τὰ λιπάσματα τῆς, καὶ τὰ κεφάλαιά τῆς. Ὅσοι ἀπομακρυνόμεθα τῆς πόλεως πρὸς τοὺς ἐξωτερικοὺς κύκλους, τόσῳ ἡ μεταβίβασις τῶν προϊόντων τῆς πόλεως εἰς ἐργάτας, κεφάλαια, λιπάσματα κλπ. εἶναι δυσκολωτέρα. Τότε ἕνα ἀναπτυχθῆ ἡ ἐξοχικὴ καλλιέργεια, πρέπει μᾶλλον νὰ ἀποταθῆ αὐτὴ εἰς τὰ ἴδια ἐαυτῆς μέσα, τουτέστιν εἰς τὰς ἐν αὐτῷ τῷ τόπῳ ἀναγκαίας σχέσεις μεταξὺ παραγωγῆς καὶ καταναλώσεως.

Ὅσον ἀφορᾷ ἰδίως τὴν παραγωγὴν τῶν δημητριακῶν καρπῶν καὶ μεταξὺ αὐτῶν τοῦ σίτου, περὶ τοῦ ὁποῦ μοι ἔλεγεν ἐσχάτως χωρικός τις, ὅτι εἶναι ὁ «βασιλέας» τῶν καρπῶν ⁽¹⁾, ἡ καλλιέργεια αὐτῶν ἔπεται εἰς τὴν προεκτε-

(1) Εἶναι περίεργος ἡ ἰδέα αὕτη. Ἡ συνάντησις ἔλαβε χώραν ἐπὶ ἄλωνα ἐνώπιον μεγάλης θημωνιάς. — «Πῶς λέγεις τὸν σῖτον βασιλέα; Διότι τρέφει τὸν κόσμον καὶ δίδει τὴν τιμὴν εἰς ὅλα τὰ πράγματα. — Σὲ ἔθρεψε ποτὲ κανεὶς βασιλεὺς;» Ὁχι. — Ἐὶν γυναικα σου, τὰ παιδία σου;» Ὁχι. — Ἐείτονά σου τίνα;» Ὁχι. — Διὰ τί λοιπὸν λέγεις ὅτι ὁ σῖτος εἶναι βασιλεὺς, διότι τρέφει;» Ὁ χωρικός ἐσιώπησε καὶ μετ' ὀλίγον μοι λέγει «δὲν δύνασαι ὅμως νὰ ἀρνηθῆς, ὅτι ὁ σῖτος εἶναι βασιλεὺς εἰς τὸ κεφάλαιον τῶν τιμῶν. — Βεβαίως, τῷ ἀπαντῶ, ἡ ἀφθονία ἢ ἡ ἔλλειψις τοῦ σίτου ἐπηρεάζει τὰς τιμὰς τῶν λοιπῶν προϊόντων. Ὅταν τὰ τρόφιμα εἶναι εὐθηνά, ἀγοράζει τις περισσότερα ἐκ τῶν λοιπῶν τεχνουργημάτων, τῶν ὁποῦνται οὕτω ἢ ἡ τιμὴ ἀναβιβάζεται καὶ τὰν ἀπαλιν' ἐνομίζεις ὅμως,

θεΐσαν τῶν νωπῶν ἀγροτικῶν προϊόντων. Κατὰ πρῶτον λόγον παρίσταται ἡ τελειοποιημένη γεωργία. Ὅσα ἀπομακρύνεται τις ἐκ τῶν κεντρικῶν κύκλων, τόσῳ ἡ καλλιέργεια τῶν δημητριακῶν καρπῶν ἀποτείνεται εἰς ἀπλουστέρας μεθόδους. Ἐπειδὴ, ὡς ἐξετέθη, ἔνεκα τῆς μεταφορᾶς εἰς τὴν πόλιν ἡ συναλλακτικὴ ἀξία τοῦ σίτου ἐλαττοῦται πρὸς τὰ ἄκρα τῆς χώρας, ἀναπόφευκτον εἶναι νὰ περιορισθῶσι ἐν αὐτοῖς καὶ αἱ δαπάναι τῆς παραγωγῆς. Ἴδου ὁ λόγος δι' ὃν τὰ τελειότερα, καθ' ὃ δαπανηρότερα, συστήματα δὲν εἰσχωροῦσιν εἰς τοὺς ἐξωτερικοὺς κύκλους τῆς ὑποτιθεμένης ἐπικρατείας. Δυνατὸν λοιπὸν νὰ ἀποτελέσῃ τις διὰ τὴν γεωργικὴν τελειοποίησιν, κλίμακα, τῆς ὁποίας ἡ μὲν βᾶσις εἶναι πρὸς τὰ ὅρια τῆς ἐρημικῆς χώρας, ἡ δὲ ἀνωτάτη βαθμὶς πρὸς τὸ πικνὸν τοῦ πληθυσμοῦ αὐτῆς κέντρον.

Ἡ δὲ κτηνοτροφία, ὡς μέρος τῆς γεωργίας ἀναπόσπαστον, δύναται νὰ διαιρεθῇ εἰς δύο κατηγορίας. Ἐπειδὴ ἡ μετακίνησις τῶν κτηνῶν ἀπὸ τῶν ἄκρων τῆς ἐπικρατείας πρὸς τὸ κέντρον εἶναι ἥττον τῆς ἐπὶ τῶν λοιπῶν προϊόντων δαπανηρὰ, ἡ ἀνάγκη τῆς σχετικῆς καταναλώσεως τῆς πόλεως δύναται νὰ περιλάβῃ καὶ μᾶλλον μεμακρυσμένους τόπους. Εἰς τὰ ἄκρα οὕτω πολλαπλασιάζονται τὰ ἀναγκαῖα κτήνη, καθόσον δὲ εἰσχωροῦσι ταῦτα πρὸς τὸ κέντρον, σχηματίζεται ἰδιαιτέρα κατηγορία τῶν πρὸς πάχυνσιν ὀρι-

ζομένων. Ἡ ἀκρίβεια τῆς παρατηρήσεως δανείζεται ἰκανὸν φῶς ἐκ τῆς συγκρίσεως τῶν ἰσχνῶν κρεωπωλείων τοῦ χωρίου πρὸς τὰ παχέα τῆς πόλεως.

Ἄλλ' ὑποθεθῆσθω ὅτι πρόκειται περὶ τῶν ἀπωτάτων πλεόν κύκλων τῆς ἰδανικῆς ἡμῶν ἐπικρατείας, ἐν οἷς οὐδὲ ἡ κτηνοτροφία δύναται νὰ καλλιεργηθῇ χάριν τῆς πόλεως, ἔνεκα τῆς μεγίστης ταύτης ἀποστάσεως. Τότε ἀναφαίνεται ἡ κυνηγετικὴ, ἡ ἀλιευτικὴ (ἐὰν ἀντὶ ἐρήμου θάλασσα χωρίζῃ τὴν ἐρημικὴν ἐπικράτειαν ἐκ τοῦ λοιποῦ κόσμου) μετὰ τῶν ἐχόντων τὸν χαρακτήρα τῆς σπανιότητος καὶ πολυτελείας προϊόντων αὐτῶν. Ἐὰν ἡ πόλις ἐπιθυμῇ μαργαρίτας καὶ δέρματα πολύτιμα, προθύμως πληρόνει τὴν δαπάνην τῆς μεταφορᾶς των καὶ ἀπὸ τῶν ὀρίων αὐτῶν τῆς χώρας· τὸ δὲ ζήτημα τῆς προμηθείας εἶναι καθαρῶς ζήτημα βιομηχανικῆς ἐπιχειρήσεως, τοῦ ὁποίου αὕτη δὲν θέλει λείψει νὰ ἐπιληφθῇ.

Ἡ ὅλη ἀξία τῆς προκειμένης ὑποθέσεως, ὡς ἕκαστος ἐννοεῖ, περιστρέφεται εἰς τὴν κυκλοφορίαν τῶν ἐφοδίων τῆς ζωῆς. Δὲν πρόκειται περὶ τῆς ἰδιαιτέρας ἐν ἐκάστῳ τόπῳ παραγωγῆς, τῆς ἀναγκαίας διὰ τὴν ἑαυτοῦ κατανάλωσιν. Ὁ σκοπὸς εἶναι νὰ ἀποδειχθῇ ὁ ἀναγκαῖος οἰκονομικὸς σύνδεσμος μεταξὺ καταναλώσεως καὶ παραγωγῆς, ὅταν αὗται χωρίζονται ὑπὸ ἀποστάσεων κατὰ τὸ μᾶλλον ἥττον μεγάλων. Κατὰ τοῦτο ἡ πραγματικότης συμβιβάζεται ἐντελῶς πρὸς τὴν ἰδανικότητα τῆς ἀνά χειρας ὑποθέσεως. Τῶ ὄντι περὶ ἐκάστην πόλιν σχηματίζονται ἐκ τῆς φύσεως τῆς ἐθνικῆς οἰκονομίας κύκλοι τινες τῆς γεωργικῆς παραγωγῆς διὰ τὸ τέλος πάντοτε τῆς προμηθείας τῆς τε πόλεως καὶ τῆς ἐξοχῆς ἀπὸ τῶν εἰς ἑκατέραν χρειωδῶν. Ἐπειδὴ δὲ μεσολαμβάνουσι διάφοροι τοῦ ἐδάφους περιπέτειαι, εἴτε λόγῳ γονιμότητος, εἴτε λόγῳ συγκοινωνίας, εἴτε λόγῳ πληθυσμοῦ, εἴτε λόγῳ βιομηχανίας, αἱ κυκλικαὶ περιφέρειαι πολλαχοῦ ἀποβάλλουσι τοῦ ἐπὶ τῆς ἰδανικῆς χώρας κανονικοῦ αὐτῶν σχήματος. Ἀλλαχοῦ μὲν ἡ τρίτη π. χ. εἰσέρχεται ὑπὸ μαθηματικὴν ἔκθεσιν ἐντὸς τῶν ὀρίων τῆς πρώτης, ἀλλαχοῦ δὲ

ὅτι καὶ οἱ βασιλεῖς δίδουσι ἐπίσης καὶ ἀφαιροῦσι τὴν τιμὴν τῶν ἀνθρώπων; Ἐννοῶ, ἀπαντᾷ ὁ εὐφυὴς χωρικός, τὴν εὐθηνεῖαν τῶν αἰτών, ἀλλὰ θέλω νὰ εἶπω, ὅτι οἱ βασιλεῖς δίδουσι τὰ ὑπουργήματα καὶ κατασκευάζουσι τοὺς μεγάλους. — Ἐχετε εἰς τὸ χωρίον σας τοιοῦτόν τινα; Ὁχι, — Μήπως σὰς λείπη διὰ τοῦτο ἡ τιμὴ; Αἶ! Κύριε, μοι λέγει ὁ χωρικός, εἶναι τὸ μόνον εἰς τὸ ὅποιον δὲν ἀλλάσσομεν τὴν ζωὴν μας πρὸς τοὺς μεγάλους. — Λοιπὸν, φίλε μου, κοπάριζε τὸν σῖτον σου χωρὶς πόνον ψυχῆς, διότι δὲν εἶναι ὁ βασιλεὺς σου, ἀλλ' ὁ ἐτήσιος κόπος σου, τὸν ὅποιον ἡ Θεῖα Πρόνοια ἐνσαρκώνει διὰ τὴν σωτηρίαν τοῦ λαοῦ.»

ἡ δευτέρα εἰσχωρεῖ πέραν τῶν ὁρίων τῆς ἐβδόμης καὶ οὕτω καθεξῆς.

Ἐὰν ὑπετίθετο, ὅτι ἐν ἐκάστη πόλει ὑπῆρχεν ἰδίᾳ ἐστία θερμαντικοῦ, ἐξ ἧς ἔπρεπε νὰ θερμανθῇ ἡ ἐξοχή, θὰ ἐσχηματίζοντο ἐν ταύτῃ τόσαι κυκλικαὶ ἰσόθερμοι γραμμαί, ὅσας θὰ ἐπέτρεπεν ἡ γειτνίασις τῶν ὑδάτων, τῶν ὁρέων, τῶν δασῶν, κλπ. γεωλογικῶν διαφορῶν δι' ὅλης τῆς κατ' αὐτὰς φυσικῆς ποικιλίας. Καὶ αἱ ἐντὸς δὲ τῶν ἐθνῶν ὑπὸ τῆς φύσεως τῶν πραγμάτων δημιουργούμεναι οἰκονομικαὶ γραμμαὶ τὸν αὐτὸν ἀκολουθοῦσι τῆς ἀναπτύξεως νόμον. Ὡσαύτως αἱ περιφέρειαι ἔχουσι τι κεντρικόν· μόνῃ ἢ δυνάμει τῆς ἐνπάσεως διαφέρει. Οὕτω δύναται χώρα τις ἐν Εὐρώπῃ νὰ ἐκτείνῃ τὰς οἰκονομικὰς γραμμάς τῆς μέχρι π. χ. τῆς Ἀμερικῆς, ἵνα ἐκ τῶν ἀπεράντων κτηνοτροφικῶν πεδιάδων ταύτης προμηθεύηται διὰ τῆς ἐπιστήμης νωπὰ κρέατα, τὰ ὅποια ἕτερος λαὸς πρέπει νὰ κατασκευάσῃ ἐπὶ τῆς ὀπισθοδρομικῆς πλευρᾶς τοῦ ὄρους, τὸ ὅποιον κατώκησαν ἀπ' αἰῶνος οἱ πρόγονοί του. Πόσον ἐκτείνεται ἡ πρώτη οἰκονομικὴ περιφέρεια καὶ πόσον σμικρύνεται ἡ δευτέρα!

ΧΡΟΝΙΚΑ.

Ἀποπεραιτωθεῖσάν τῶν βουλευτικῶν ἐκλογῶν, μετ' ἑλίγαν ὁ τόπος περιμένει ἐκ νέου τοὺς ἐκλεκτοὺς αὐτοῦ ἐπὶ τῆς ὑψηλῆς τοῦ νομοθέτου περιωπῆς, ἐκ τῆς ὁποίας ἡ συνταγματικὴ κυβέρνησις ἀπορρέει καὶ ἡ πρακτικὴ ἐμπειροῦται δυνάμει τῶν ἐθνῶν.

— Ἐὰν οἰκονομικὰ τῆς Ἐπικρατείας ὑποκρύπτουσι παγίδα, πρὸς τὴν ὁποίαν ἡ ἀπλή ἐμπειρικὴ ἀπεδείχθη εἰς ὑπερβολὴν μέχρι τοῦδε μύθου. Ἐὰν ἐλευθερία, τάξις καὶ οἰκονομία εἶναι τρεῖς ὅροι ἀναπόφευκτοι εἰς τὸ πολιτικὸν ἐκάστης χώρας μέλλον, οἱ ἀντιπρόσωποι τοῦ λαοῦ δὲν ἔχουσι ἀνάγκην νὰ μάθωσιν ἤδη, ὅτι εἶναι πάντοτε τὸ τιμαλφέστερον τῆς πατρίδος προπύργιον.

Ἐν Κηφισίᾳ, 4 Ἰουλίου 1874.